ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad gratis augustus/september 1990 week 32 t/m 39

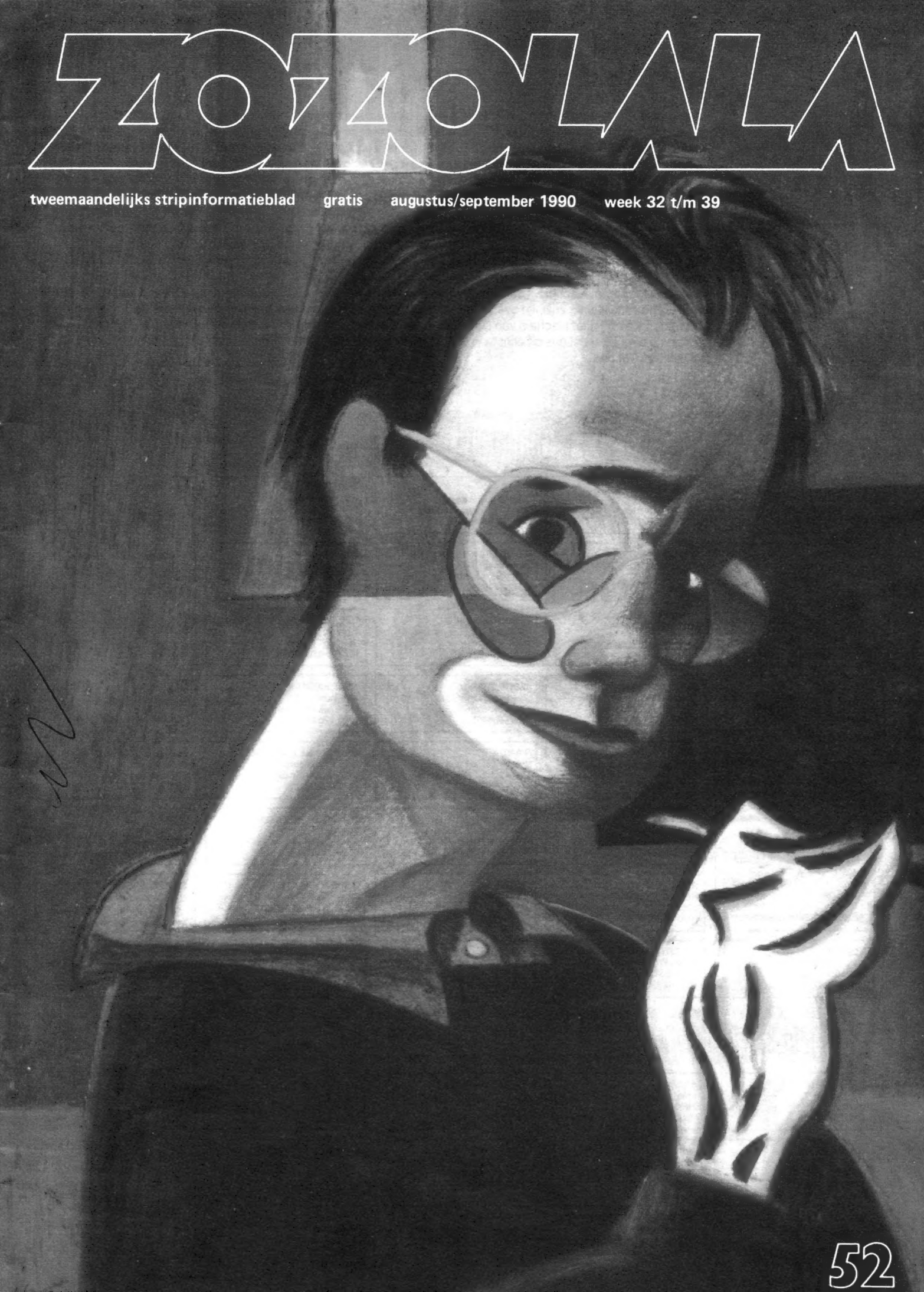

OP ONZE VOORPLAAT: Zelfportret van Lorenzo Mattotti, gemaakt voor de uitnodiging voor zijn expositie bij Galerie Witt in Dordrecht.

Galerij der groten

Neen, weest niet bevreesd. We zullen u heus geen boeken van bekende meesters opdringen. Laat staan stropdassen en ander leedvermaak. Waarom dan toch maar zo'n aanhef? Omdat we u deze keer toch iets aardigs te bieden hebben. Een aantal grote jongens bij elkaar in ZozoLala: wat te denken van een Mattotti? Helaas kunnen we nog steeds niet in kleur verschijnen, anders was u gelijk van uw stoel gevallen. Daarnaast hebben we Cabanes, toch ook niet te versmaden! Ook hier moeten we echter kleur bekennen: in kleur zou het toch mooier zijn, want hij maakt toch mooie aquarellen. Nou is ons bekend dat een hoop mensen hun vrije tijd op zinnige wijze invullen met het inkleuren van reproducties van de grote meesters. Men neemt dan een setje kleurpotloden en kleurt alle vakjes waarin een 1 staat blauw, etc. etc. Dit vonden wij persoonlijk wat ver gaan, daarom is hierin ook niet voorzien. Als u dus meer kleur wil zien, raden we u aan om daarom maar naar uw erkende (al dan niet jubilerende) stripboekhandel te gaan om daar uw aankopen te doen en in het geval van Mattotti nog even te wachten totdat deze vertaald wordt in het Nederlands.

In dit nummer nemen we tweemaal afscheid. Om te beginnen van Marinia Verbeek als lay-outster (snik). Zij vond een baan en houdt derhalve te weinig vrije tijd over. We raken haar echter als medewerkster aan dit blad voorlopig nog niet kwijt. Wel nemen we definitief afscheid van De Mussen van Bert van der Meij. Als u de twee afleveringen in dit nummer leest zult u begrijpen dat ons dit echt te ver gaat. Met ingang van volgend nummer kunt u dus iets heel anders verwachten. Tot dan.

CB

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

DE BOEKENWURM
Corneliuslaan 22
6413 GT Heerlen
(045-228082)

BOES
Lievevrouwestraat 33
4611 JJ Bergen op Zoom
(01640-59366)

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOEKHANDEL EN LEESBIBLIOTHEEK
't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a, Schiedam
010 - 426 25 84
Nieuwstraat 3, Delft
015 - 14 44 90

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

NOORD
1e Middellandstraat 110-C
3021 BH Rotterdam
(010-4258756)

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 JX Rotterdam
(010-4664368)

DE NOORMAN
Koningstraat 9
6511 LA Nijmegen
(080-226146)

OBELIX
Ten Katestraat 26-A
1053 CG Amsterdam
(020-855100)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ 's-Gravenhage
(070-635950)

PAULUS DE BOSKABOUTER
Verdronkenoord 62
1811 BG Alkmaar
(072-126041)

PEP
Oude Aa 1
5701 PZ Helmond
(04920-49222)

HET PERRON
St. Janstraat 3
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

DE RAT
Korfmakersstraat 3
8911 LA Leeuwarden
(058-151600)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 XH Amsterdam
(020-842923)

SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

SNOEK
1e van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS 's Hertogenbosch
(073-145530)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

EPPO
SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040-441882

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

BREDERO
Statiestraat 72 A
2400 Mol
(014/31.84.61)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

DE GALLIËR
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

IDEE FIKS
A. Dansaertstraat 88
1000 Brussel
(02/512.61.52)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/27.70.86)

SLOEBERKE
Zwevegemstraat 11
8500 Kortrijk
(056/21.96.68)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Paterstraat 120
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND

PAARDSDEMERSTRAAT 17
3500 HASSELT
011 / 22.82.00

De kleuren van Lorenzo Mattotti

Jens Nielsen

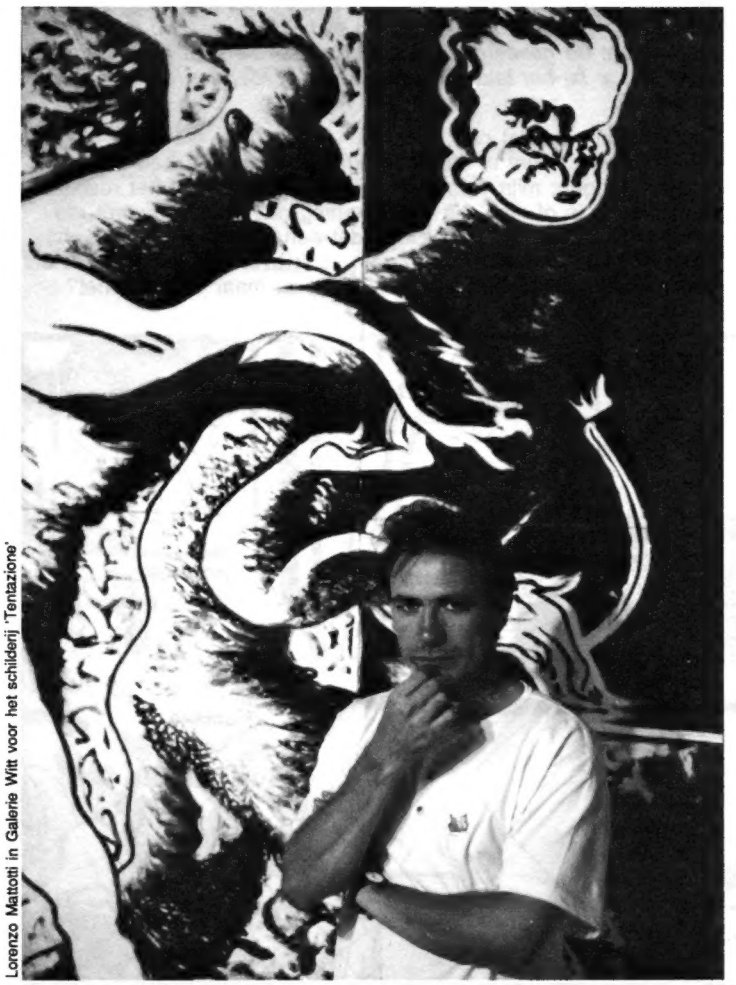

Lorenzo Mattotti in Galerie Witt voor het schilderij 'Tentazione'

Striptekenaars zijn er in alle soorten en maten. De meesten proberen de lezer te onderhouden met spannende of leuke verhalen. Andere pretenties dan het bieden van vermaak hebben ze niet. Een kleine groep auteurs wil meer: een verhaal met een bepaalde diepgang brengen. Het werk van deze auteurs is minder populair dan het werk van de auteurs uit de eerste groep; vaak zijn ze nauwelijks bekend en wordt hun werk slechts mondjesmaat uitgebracht, gewoon omdat er te weinig lezers in geïnteresseerd zijn. De Italiaan Lorenzo Mattotti *is één van die auteurs, die vinden dat strips de lezers méér te bieden hebben dan louter amusement. Zijn verhalen staan niet stijf van aktie en geweld; niet elke pagina biedt de lezer een schokkende ontknoping of een hilarische 'pointe', -Mattotti schrijft en tekent verhalen waarin sfeer en emotie centraal staan. Mattotti's verhalen zijn meer poëzie dan proza; zijn tekenwerk is eerder schilderkunst dan 'klare lijn'. Zijn werk is, voor wie ervoor openstaat, betoverend mooi...*
Spijtig genoeg is tot op heden geen werk van Mattotti in het Nederlands verkrijgbaar. Maar vanaf volgend jaar komt daar verandering in: maart 1991 zal bij de uitgeverijen Sherpa en Het Raadsel de Nederlandstalige editie van het inmiddels legendarische album Feux *verschijnen, -en daarna hopelijk de rest van Mattotti's oevre. Goed nieuws dus. Maar de belangrijkste aanleiding voor deze publikatie van een recent interview met Mattotti was niet het aangekondigde album, maar de tentoonstelling van origineel werk, die momenteel te zien is bij Galerie de Witt te Dordrecht (van 28 juli tot en met 19 augustus) en die daarna naar Galerie Lambiek (Amsterdam) zal verhuizen. We spreken uit ervaring, als we zeggen dat een tentoonstelling van originelen van Mattotti écht een bezoekje waard is; mis deze unieke gelegenheid niet!*

Om te beginnen willen we je vragen iets over jezelf te vertellen. Je bent bij ons op dit moment nog helemaal niet bekend en daarom is het wel handig als je eerst even vertelt wie je bent, waarom je strips bent gaan maken en hoe je carrière tot nu toe is verlopen.

Dat zijn ook altijd dezelfde vragen!

Daarom willen we daar zelf ook het liefst zo snel mogelijk doorheen.

Oké, laten we het kort houden:
Ik ben Lorenzo Mattotti en ben in 1954 geboren in Brescia. Daar heb ik echter maar korte tijd gewoond. Mijn ouders zijn vaak verhuisd en zo heb ik vele steden leren kennen.
Als vakopleiding heb ik architektuur gestudeerd, in Venetië.

En waarom ben je strips gaan maken?

In eerste instantie heb ik ze alleen gelezen. Maar ik heb altijd al geschilderd, dat was mijn hobby, al vanaf mijn tiende. En op de een of andere manier zijn die twee dingen bij elkaar gekomen.

Je bent dus autodidact...

Ja, in het begin deed ik alleen maar na wat anderen maakten. Dat waren voornamelijk kinderstrips en verder eigenlijk alles wat op dat moment in de belangstelling stond. Ik kan me nog herinneren dat *Asterix* het eerste was dat ik destijds getekend heb. Daarna hebben we geprobeerd eigen strips te maken en te verkopen, maar de tijdschriften waren niet geïnteresseerd.

"Wij?"

Ja, ik heb mijn strips samen met Kramsky gemaakt. De uitgevers accepteerden destijds gewoon niet wat we maakten.

Wanneer was dat? Waarvan heb je toendertijd dan geleefd?

Dat was tussen 1971 en '77. Ik was toen architekt, had een studie achter de rug en er nooit bij stil gestaan dat ik ooit van het maken van strips zou kunnen leven.
Ik tekende omdat ik wilde zien of ik het kon -niet om er geld mee te verdienen. Ik heb heel veel verschillende dingen gemaakt, omdat ik wilde uitproberen welke stijl me lag. Maar ik werkte toen nog zonder kleur.

Wie is Kramsky?

We hebben elkaar op school leren kennen. Ik heb toen nog geschilderd, maar de tekeningen van Kramsky zagen er altijd al heel 'strip'-achtig uit. Toen zijn we gaan samenwerken: Kramsky tekende de personages en ik de achtergronden, het decor.

THE WEATHER IS COLD. THEN HOT. THEN COLD AGAIN. I SEE THE FIRE SWIRLING. THESE ARE THE THOUGHTS OF LIEUTENANT ABSINTHE. A PRISONER ON THE FLAG BATTLESHIP ANSELM II ANCHORED IN THE BAY. HE WAS KILLED TO OBEY HIS INSTINCTS AND TO PRESERVE THE MYSTERY OF SAINT AGATHA. BUT IN A LITTLE WHILE, AT DAWN, THE CANNONS WILL DESTROY THIS ISLAND WHICH SET HIS MIND ON FIRE.

En toen? Ben je toen opgemerkt door iemand van Albin Michel? Je hebt toch nog heel lang in Milaan gewoond?

Ik woon al meer dan tien jaar in Milaan. Maar sinds enkele jaren heb ik ook een huis in Parijs, waar ik vaak verblijf.
Wat Albin Michel betreft: Sinds eind jaren zeventig heb ik voor Marc Voline gewerkt. Toen is ook *Signor Spartaco,* in *Métal Hurlant* gepubliceerd. In 1983 verscheen het in albumvorm bij de Humanoïdes Associés. Daarna ben ik naar Albin Michel gegaan. Ze hadden me gevraagd of ik een lang verhaal voor ze wilde maken en zo is *Vuren* ontstaan.

Was Vuren *het eerste verhaal dat je in kleur hebt getekend?*

Nee, het eerste lange verhaal in kleur is *Signor Spartaco.*

Laten we even stil blijven staan bij je kleurgebruik. Dat is immers een belangrijk onderdeel van je werk. Wat voor materiaal gebruik je? Gouache, krijt, wasco?

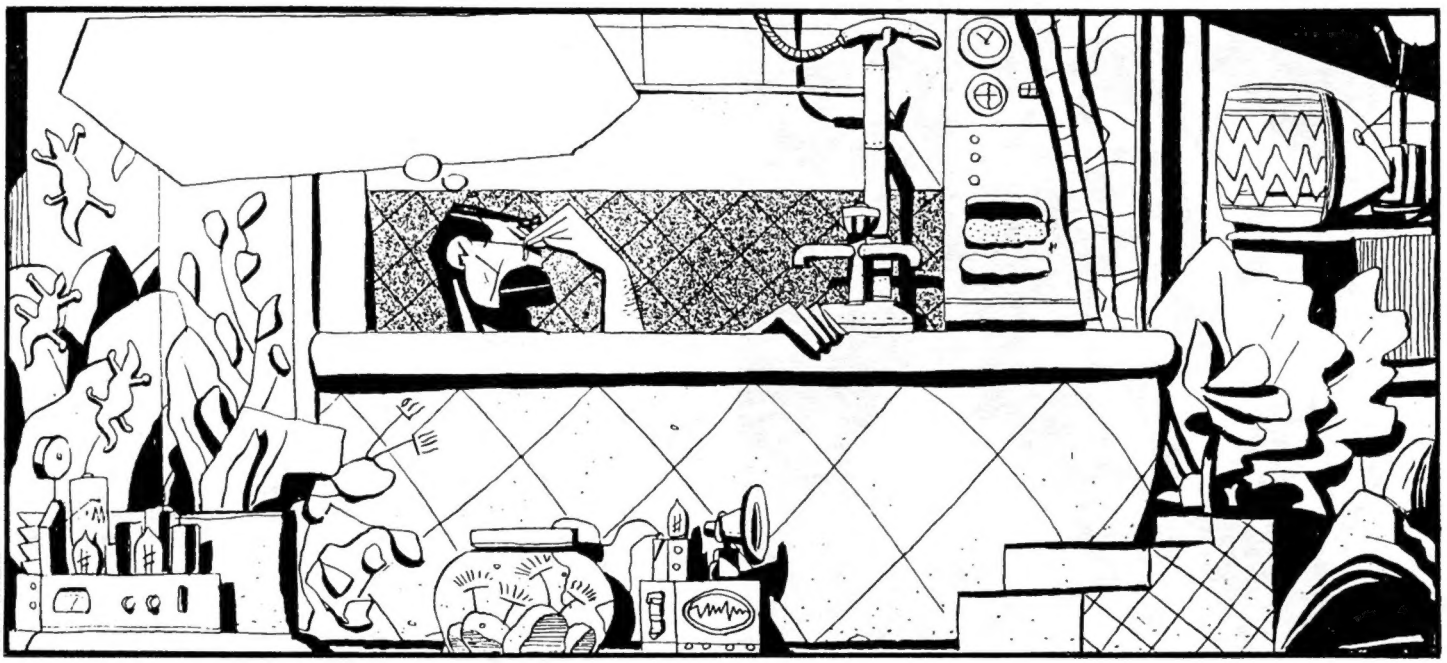

Doctor Nefasto

Ik ben begonnen met wasco -kennen jullie die kinderkrijtjes?- Vandaag de dag werk ik met pastelkrijt.

Hoe ga je te werk? Maak je de tekeningen direct met krijt, of maak je eerst schetsen?

Dat verschilt per keer. Er zijn beelden die als het ware kleuren 'zijn'. Dan teken ik direct met krijt, omdat een schets alleen maar storend zou werken. Maar als ik bijvoorbeeld een mens wil tekenen, dan maak ik eerst een potloodschets.
Als ik uitsluitend met krijt werk en tot de ontdekking kom dat het uiteindelijke resultaat niet overeenkomt met het beeld dat ik in mijn hoofd had, krab ik de kleuren weer van het papier. Het materiaal leent zich daar prima voor. Soms maak ik veel fouten, maar die fouten resulteren dan vaak in een hele mooie kleur. Vele kleuren samen vormen dan een nieuwe, hele bijzondere kleur.

Betekent dat dat je niet van te voren bedenkt welke kleuren waar moeten komen? Improviseer je?

Ja, soms.
Vaak denk ik: deze kleur komt in dat plaatje, op die en die plek; maar soms probeer ik tijdens het tekenen verschillende kleuren uit. Dan moet ik echt zoeken naar een harmonieus geheel.

Je legt veel gevoel in je tekeningen. Ze zitten vol emoties.

Ja, maar het is niet altijd dezelfde emotie. Vaak weet ik zeker welke kleuren ik in ieder geval nodig heb, rood en zwart bijvoorbeeld, maar dan moet ik mijn gevoel overbrengen in de tekening... de andere kleuren, die moet ik dan nog vinden.
Dat kun je improvisatie noemen, maar de eerste kleur, die 'weet' ik meestal van tevoren!

Is deze eerste kleur de achterliggende stemming (grondtoon), het gevoel dat aan al het andere voorafgaat?

Dat hoeft niet persé. Soms weet je het, wil je sfeer, stemming. Je weet dat het donker moet zijn, en dus neem je zwart. Op deze pagina (*Vuren 6*, p. 1) heb ik bijvoorbeeld veel zwart gebruikt. Dat was duidelijk. Maar van het rood in de lucht had ik me geen voorstelling gemaakt. Ik wilde mijn gevoelens erin leggen, maar ik wist niet of dit rood de geschikte kleur daarvoor zou zijn. Maar terwijl ik met de pagina bezig was, raakte ik er steeds meer van overtuigd dat het rood 'klopte'.

Je beelden zijn uitermate stemmig, zwaarmoedig bijna. De gevoelens liggen op papier en zijn bijna tastbaar. Zou je kunnen zeggen dat de gevoelens het belangrijkste element in je verhalen zijn? Dat je bij het tekenen meer op je gevoel vertrouwt dan op je verstand?

Nee, ik denk dat dat niet klopt.
Bij een plaatje moet ik de indruk krijgen dat ik iets heb geraakt.Ik -dat wil zeggen: mijn verstand- moet kunnen zien of het resultaat bevredigend is of niet. Als een tekening niet goed is, wordt die veranderd. Soms heb ik het idee dat een tekening ergens wel goed is, maar springt er toch geen vonk over. En dan weet ik dat een bepaalde kleur niet helemaal goed is, maar welke is het?

En dan ga ik zoeken. Ik zoek tot ik de kleur gevonden heb. Dat kan heel lang duren en dan is het zwaar werk. Zo zie je maar. Mijn tekeningen ademen sfeer, maar dat betekent niet dat ik tijdens mijn werk niet geconcentreerd denk.

Dan ben ik benieuwd naar je antwoord op deze vraag! Je gebruikt heel vaak bepaalde tinten groen, met name in Vuren, *maar ook in andere verhalen. Heeft groen een speciale betekenis voor je?*

Dat ligt eraan. Het ligt bijvoorbeeld aan het verhaal dat ik wil vertellen. Groen en blauw vind ik optimistische, positieve kleuren. En rood is misschien nou niet direct optimistisch, maar ik hou er wel van, ook al heb ik soms problemen met het agressieve karakter ervan. Groen 'zoekt', het is de kleur van het zoeken, het verlangen. Een jaar geleden ben ik begonnen aan een verhaal, waarvan ik maar drie pagina's heb voltooid; in dit verhaal zou groen de belangrijkste kleur zijn geweest, dat wist ik. Groen, een beetje blauw en een hele zachte kleur rood. Maar ik zou niet willen beweren dat groen de belangrijkste kleur is in mijn leven. Alle kleuren zijn op de een of andere manier interessant. Elke kleur heeft bepaalde eigenschappen en het hangt van mijn stemming af, welke kleur ik op dat moment nodig heb.

Wat wil je vertellen? Wat wil je bereiken?

Vaak denk ik na over de kleuren die ik gebruik: blauw is heel diep maar tegelijkertijd ook licht, het is heel vrolijk. Hetzelfde geldt voor groen: ik gebruik bijna nooit een harde, krachtige kleur groen; het groen dat ik gebruik is zacht. Over het algemeen hou ik niet van kunstmatige kleuren. Roze, citroen- of cadmiumgeel vind ik afschuwelijk. Oranje is soms heel nuttig, maar sommige kleuren zijn nu eenmaal heel gekunsteld, heel 'graffity'-achtig, als je begrijpt wat ik bedoel. Ik hou niet van dergelijke kleuren. Daarmee kan ik niet vertellen wat ik te zeggen heb.

Je werkt met sterke contrasten, hè? Vaak gebruik je complementaire kleuren, rood en groen, oranje en blauw. Dat maakt het geheel erg expressief.

O ja! Maar als ik zeg dat ik niet van gekunstelde kleuren hou,

betekent dat niet dat geen zwak heb voor pop-art: ik hou van het werk van Warhol en Jasper Jones. Ik gebruik complementaire kleuren omdat ze het beeld levendig maken, je aandacht trekken en je dwingen te kijken.

Heeft je bewuste kleurgebruik te maken met je werk voor het modetijdschrift Vanity?

Nee. Wat ik voor Vanity deed, was maar bijzaak. Ik denk dat ik nu iets moet vertellen over de *Valvoline*-groep: nadat ik destijds een hele stapel verhalen in zwart-wit getekend had, ontmoeette ik een paar andere jonge kunstenaars. We zagen elkaar dikwijls en praatten veel over strips, over onze ideeën en over onze lievelings-kunstenaars en zo werden we stilaan een kleine kunstenaarsgroep. We waren heel verschillende mensen, maar we hadden een gemeenschappelijke culturele achtergrond. Dat was in het begin van de jaren tachtig. We produceerden heel veel -de anderen waren meer striptekenaar dan ik- en nadat we enkele dingen konden publiceren, besloten we een eigen blad op te richten: de *Pinguin*.
In die tijd was er in Italië een gunstig klimaat voor striptekenaars. Mensen hadden belangstelling voor alles wat tekenaars maakten, die sfeer heerste er. Ik heb me laten beïnvloeden door Muñoz en Sampayo, die ik in '70 en '74 was tegengekomen toen ze door Italië reisden. Maar de jongere kunstenaars uit de groep leidden me naar een meer verbeeldende visionaire stijl, die goed bij mijn karakter past.
Ik begon in kleur te werken en maakte *Signor Spartaco*. Een jaar later vroegen we de uitgever van het blad *Linus* of hij niet een door ons samengestelde bijlage in zijn blad wilde. De groep bestond destijds uit vijf of zes mensen en toen de uitgever zei dat we aan de slag konden, hebben we die bijlage de naam *Valvoline* gegeven, een naam die later overgegaan is op de groep. We hebben twee jaar voor *Linus* gewerkt.
Striptekenaars behoorden toendertijd tot de avant-garde van de Italiaanse kunst. Veel andere mensen uit het culturele wereldje interesseerden zich voor ons werk, zo ook de uitgever van het modeblad *Vanity*, die liever met illustratoren werkte dan met fotografen (Antolio Lopez en Tony Viramontez werden bijvoorbeeld door *Vanity* ontdekt). Ze wilden bijvoorbeeld een nummer maken waarin striptekenaars de illustraties zouden verzorgen en daarvoor werd de *Valvoline*-groep benaderd. Ik had er eigenlijk niet zoveel zin in omdat ik op dat moment net met *Vuren* bezig was en in een andere wereld leefde, geestelijk dan. Maar de anderen haalden me over en daarom heb ik iets voor *Vanity* gemaakt.
De uitgever was er zo enthousiast over dat hij me ook nog vroeg of ik het omslag niet wilde maken, hoewel ik eigenlijk aan *Vuren* verder wilde werken.

Maar je hebt toch een grote hoeveelheid illustraties voor Vanity *gemaakt?*

Ja, daarna, drie jaar lang. Nadat ik *Vuren* had afgemaakt werd het een soort spelletje om al die modellen in van die rare kleren te tekenen. *Vuren* is een romantisch verhaal en zit vol conflicten,

Dreigende schaduwpartijen (Insomnia, in Escape 11, 1987)

terwijl het werk voor *Vanity* luchtig en swingend was.
Ooit wilden ze een nummer over primitieve kunst maken en ik werd weer gevraagd voor het omslag. Ze zeiden dat ze onder geen enkele voorwaarde een meisje wilden, ze wilden alleen maar primitieve kunst, en zo zijn die maskers ontstaan. Daarna volgde nog een nummer over romantiek. Van het opnemen en verwerken van al die invloeden heb ik veel geleerd. Het bestuderen van mij onbekende culturen en stijlvormen heeft me veel ideeën opgeleverd.
Er is ook nog een ander aspect: Ik ben bekend geworden door het werk dat ik voor *Vanity* heb gemaakt. Ik werd bekend als modetekenaar, maar, nou ja, het was in ieder geval goed voor mijn verdere ontwikkeling en voor mijn bankrekening.
Ik had geld en daardoor werd het mogelijk strips te gaan maken, maar het was wel verdomd hard werken. Ik moest snel werken. Soms had ik maar een week de tijd voor een bepaald idee. Zoals ik al zei, het was goed om dat meegemaakt te hebben, maar na drie jaar was ik moe, opgebrand.
Vandaag doe ik nog maar zelden iets in de reclame. Hooguit een illustratie. Ik ben nu eenmaal geïnteresseerd in strips en niet in reclame. Strips zijn hét medium voor complexe structuren. Een stripmaker moet een uitgebalanceerde harmonie tussen beeld en tekst tot stand brengen. Hij moet alles onder controle hebben en desondanks iets produceren dat *leeft*. Dat is een enorme uitdaging! Ik vind het in ieder geval veel moeilijker om een strip te maken dan een illustratie. Maar het is ook veel bevredigender, juist omdat het gecompliceerder is dan het maken van een enkel plaatje.

Maar reclamewerk levert over het algemeen meer op.

Ja, dat is voornamelijk een kwestie van tijd. Een illustratie maak ik in een dag. Dat betekent dat ik in anderhalve maand tijd een boek met reclametekeningen kan voltooien. Met *Vuren* ben ik -onderbrekingen niet meegerekend- vijf keer zo lang bezig geweest! Natuurlijk is reclamewerk ook interessant, als je tenminste vrijgelaten wordt en kunt doen wat je zelf wilt. Als je bijvoorbeeld zelf mag bepalen wat je tekent, maar het is bijna onmogelijk werk te vinden waarbij dat kan. Normaal gesproken belt een agent je elke dag op, vraagt naar je tekeningen en zegt dat je hier nog op moet letten en dat je dat niet mag vergeten...

Je moet wel erg veel vrijheid krijgen als je de strips kunt maken die je nu maakt!

Ja, ik heb geluk gehad. Ik heb een kleine groep aanhangers die van mijn werk houdt en die zo groot is dat ik kan publiceren wat ik wil, terwijl mijn uitgever toch genoeg verkoopt. Alleen ben ik wel eens bang dat mijn fans alleen bepaald werk van mij willen en dat ze me op een bepaald moment niet meer zullen volgen in mijn ontwikkeling.

Zoals je laatste boek bijvoorbeeld? Docteur Nefasto *is een zwart-wit album.*

Dat is niet mijn laatste album! *Docteur Nefasto* heb ik na *Signor Spartaco* en *Vuren* getekend. Maar we konden het pas nu publi-

ceren, na *Vuren* en *Murmure* omdat het een nogal vreemd verhaal is. Ik vind het heel mooi. Het heeft twee kleuren: zwart en grijs.

Kun je iets vertellen over je culturele achtergrond? Door welke mensen ben je beïnvloed?

Dat hangt af van de periode waarover je praat. In het begin ben ik vooral beïnvloed door de expressionisten: Munch bijvoorbeeld. Maar dat is al lang geleden. Daarna kwamen de Italiaanse futuristen. Bocchione is erg belangrijk voor me geweest. Verder heb ik me voor alle mogelijke andere zaken geïnteresseerd. Toen ik aan *Vuren* werkte, heb ik me sterk laten beïnvloeden door het post-expressio-nisme, door Felix Vallotton en Bonnard, en door het symbolisme. Het symbolisme heeft me eigenlijk altijd aangesproken, maar soms -dat ligt aan het moment- geef ik de voorkeur aan Edward Hopper of David Hockney.

Dat is de lievelingskunstenaar van Jacques de Loustal?

David Hockney. Ja, dat weet ik. Je wordt door zoveel mensen beïnvloed dat ik het moeilijk vind om voorbeelden te geven.
Muziek heeft ook een grote invloed op mij gehad. In *Vuren* staat een plaatje dat ik getekend heb terwijl ik ondertussen steeds weer naar *Shock the monkey* van Peter Gabriel luisterde. De lp waarop dit nummer staat is heel primitief, heel sfeervol en heel hard. Op een ander moment luisterde ik naar *Ambient 4 - On land* van Brian Eno, een hele sombere plaat. Toen ik aan *Vuren* werkte draaide ik deze muziek steeds opnieuw om de sfeer op te pakken. Uit die sfeer zijn de gevoelens ontstaan waar *Vuren* over gaat. Zonder muziek had ik helemaal niet kunnen werken.
En wat film betreft: ik ga graag naar films van Tarkowsky of Werner Herzog. Herzog maakt hele mooie, lyrische films die me erg raken. In de jaren zeventig was ik sowieso erg onder de indruk van de jonge Duitse cineasten: Fassbinder, Wim Wenders, Herzog; veel van hun beelden zijn in *Vuren* of andere albums binnengeslopen.

Wat vind je van Klaus Kinski?

Ik hou van de personages die hij voor Herzog heeft bedacht, vooral van Woyzzek en Aguirre.
Ik weet dat ik zeer sterke, duistere en natuurlijke gevoelens in me heb, maar ik heb ook altijd veel belangstelling gehad voor de positieve, de lichte, de vrolijke kanten van de menselijke natuur: net als Peter Handke bijvoorbeeld; die schrijft over kleine, aardige dingen.
Ik denk dat mijn ware ik zich beweegt tussen deze beide uitersten van het mens-zijn. In *Vuren* vindt de grote strijd tussen licht en duister plaats.

Bepaalde zaken komen in alle verhalen terug: lopende figuren, water, schepen, die ergens voor een kust voor anker gaan, vuurtorens, wind...

En strand natuurlijk. Ja, ik probeer iets te vertellen dat zich erg moeilijk laat vertellen, over de lucht bijvoorbeeld of over de wind. Dat zijn net kleine, lichte gevoelens. Je komt ze niet vaak in stripverhalen tegen.

Je schildert eigenlijk gevoelens, hè? Al je verhalen kennen weliswaar bepaalde handelingen, er gebeurt iets, maar het eigenlijke verhaal is altijd een verhaal over een bepaalde emotie.

De handelingen in een verhaal -in de zin van actie- vind ik niet interressant. Je hebt gelijk. Ik vind met name de kleine veranderingen in gevoelens boeiend, een bepaalde lichtval, een blik... Ik denk dat je een verhaal kunt vertellen zonder dat er handelingen in de gebruikelijke zin van het woord in voorkomen. Alleen de kleuren veranderen. Ooit zal ik proberen zo'n verhaal te maken. In ieder geval ben ik elke keer van plan dat te doen, maar vaak treden de techniek of de handelingen weer op de voorgrond, en vergeet ik wat eigenlijk van belang is: mijn gevoelens.
Stripverhalen gaan doorgaans over grote zaken, heel veel actie en avontuur. Ja, veel striptekenaars hebben heel wat techniek in huis, maar uiteindelijk zijn hun verhalen leeg. Techniek zonder inhoud. Toch denk ik dat strips als medium een grote uitdrukkingskracht hebben. Ze zijn heel sprekend. Het is net als bij films. Enerzijds kun je avonturenstrips maken, anderzijds kun je ook hele poëtische verhalen maken of de wereldgeschiedenis vertellen.
Een strip is het resultaat van beelden en tekst. Met dat gegeven moet je aan de slag, gaan experimenteren. Ik hou niet van een

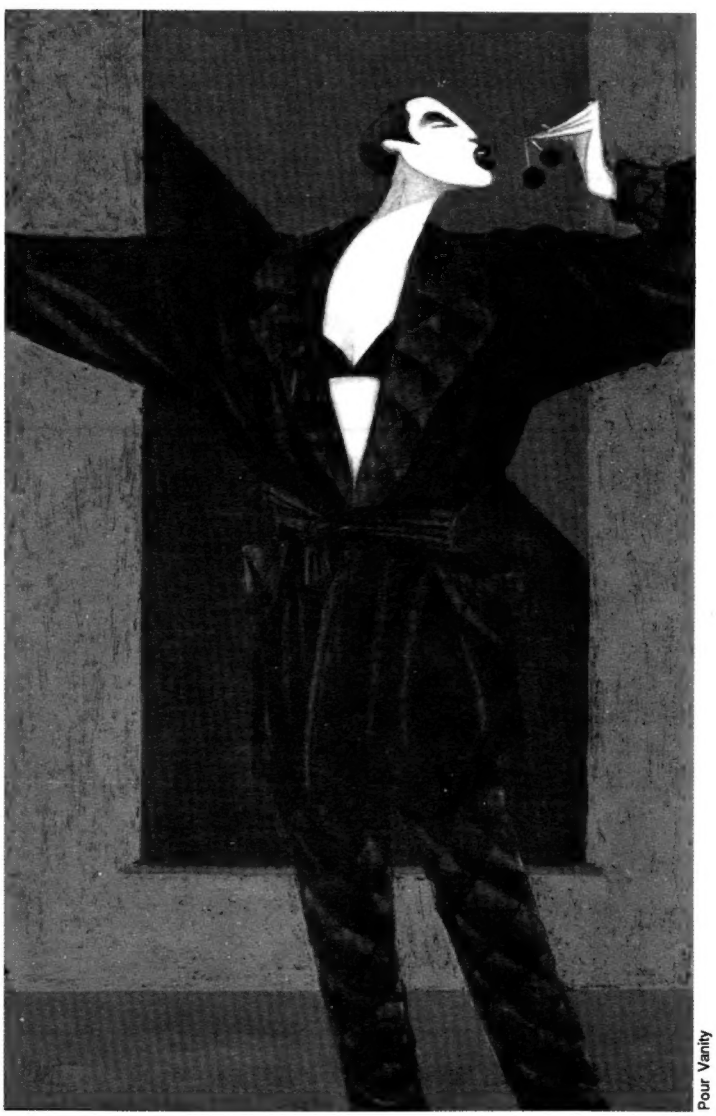

Pour Vanity

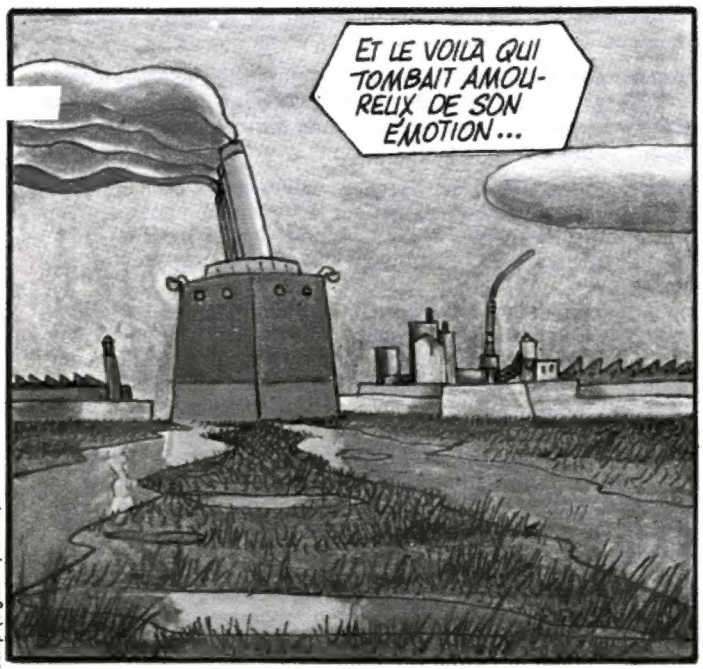

Schip (Signor Spartaco)

indeling in stijlen of genres. Ik weet dat die begrippen er zijn, maar ik maak me niet druk over de vraag waar een bepaalde stijl ophoudt of overgaat in een andere. Ik geloof veel meer dat alles te combineren is. Er is maar één probleem en dat is, dat je de lezer iets moet vertellen dat hij kan begrijpen. En dat is al moeilijk genoeg.
Ik wil me ook niet beperken tot kleur. Ik ben op dit moment bijvoorbeeld bezig aan een zwartwit verhaal.

Misschien ook met een terugkeer naar je eigen wortels? Is het ook niet een poging om verschillende zaken duidelijk te krijgen?

'Duidelijk' is precies het goede woord. Het wordt een lang verhaal, zo'n 150 pagina's, zoals *Maus* van Spiegelman. Ik wil het probleem van de literaire vertelling duidelijk maken. Het wordt een groot verhaal over kleine dingen, niet over de strijd die in *Vuren* werd beschreven. Het is niet gemakkelijk om over het verhaal te praten. Het scenario is overigens geschreven door mijn ex-vrouw, die al verhalen heeft geschreven voor verschillende jonge tekenaressen.

Hoe werk je eigenlijk samen met een scenarist? Is het verhaal af voordat je met tekenen begint?

Nee, het werk vordert gestaag, pagina voor pagina. We zijn het eens over de grote lijn in het verhaal. Dan besluiten we hoe de eerste pagina's eruit moeten zien en praten over de pagina-indeling. Dan ga ik tekenen. Het tekenen behelst de eigenlijke uitwerking van het verhaal. Daarna schrijft Lilian of Kramsky de dialogen en beslissen we gezamenlijk hoe het verhaal verder zal gaan.
Het is heel moeilijk om een passende tekst te vinden. Soms is het gemakkelijk, dan passen beeld en tekst goed bij elkaar. Maar meestal moeten we ons inspannen om de goede tekst te vinden, om te bepalen welk woord op welke plaats hoort. Je weet niet precies wat je de lezer moet vertellen en wat hij zelf kan bedenken. Vaak hangt het van een enkel woord af of de lezer een hele serie tekeningen begrijpt.

Je hebt veel pagina's gemaakt waarbij je oog van het ene plaatje naar het andere glijdt, als je ze bekijkt. Dan is tekst overbodig en werken de beelden als een film.

Ja, maar dat is ook problematisch: soms moet je het oog van de lezer stoppen! Hij moet iets bekijken, het moet hem tijd kosten. En dan heb je tekst nodig, die het kijkproces onderbreekt.
En iets anders: waar plaats je een bepaalde tekst? Vaak is het beter om kommentaar bij een bepaald plaatje ervoor of erna te geven. In een stripverhaal zijn de verschillende plaatjes op een heel eigen wijze met elkaar verbonden. Die verbinding is erg kwetsbaar, ze kan aangetast worden en een enkel verkeerd woord kan haar verstoren.
Pagina 3 in *Vuren 6* is bijvoorbeeld volledig abstract. Ik durfde deze pagina niet zonder tekst te publiceren. Ik wist niet of het juist was om eenvoudigweg te hopen dat de lezer zou begrijpen waar het op deze pagina om gaat. Zonder tekst was het risico groot geweest dat de lezer simpelweg door zou bladeren en zich af zou vragen wat de bedoeling was van die pagina waarop niets concreets te zien is.

Ja, de tekst geeft de plaatjes betekenis!

Ik wilde dat de lezer zou zien: dit is de hemel, dit is de aarde en dit zijn de wolken -denk daarover na!
Als je alleen naar de plaatjes kijkt is het natuurlijk ook een mooie pagina, maar je moet doorhebben dat je er wat tijd aan moet besteden. Een korte periode van spanning, van rust, en dan barst het kanonsalvo los. Dit verhaal wordt door tekst en beelden samen verteld, niet door één van de twee!

De perfecte synthese tussen tekst en beeld. Zo moet het eigenlijk.

Ja, maar in veel strips draagt de tekst het verhaal en zijn de plaatjes slechts illustraties. Ik probeer met behulp van beelden een verhaal te vertellen, en de tekst is het Kontrapunt, de muziek bij het verhaal.
Ik teken altijd geheel zonder tekst. En als daarna de woorden erbij komen, kan ik zien of de 'muziek' bij het verhaal past of niet.

Als je een album af hebt en terugkijkt op je werk, ben je dan tevreden?

Soms wel, soms niet, dat ligt eraan. Als ik genoeg tijd had om alles onder controle te houden ben ik eerder tevreden. Soms sta ik onder tijdsdruk en dan erger ik me wel eens, omdat het resultaat niet helemaal is wat het had kunnen zijn.
Over *Vuren* ben ik wel tevreden. Toen heeft niemand me

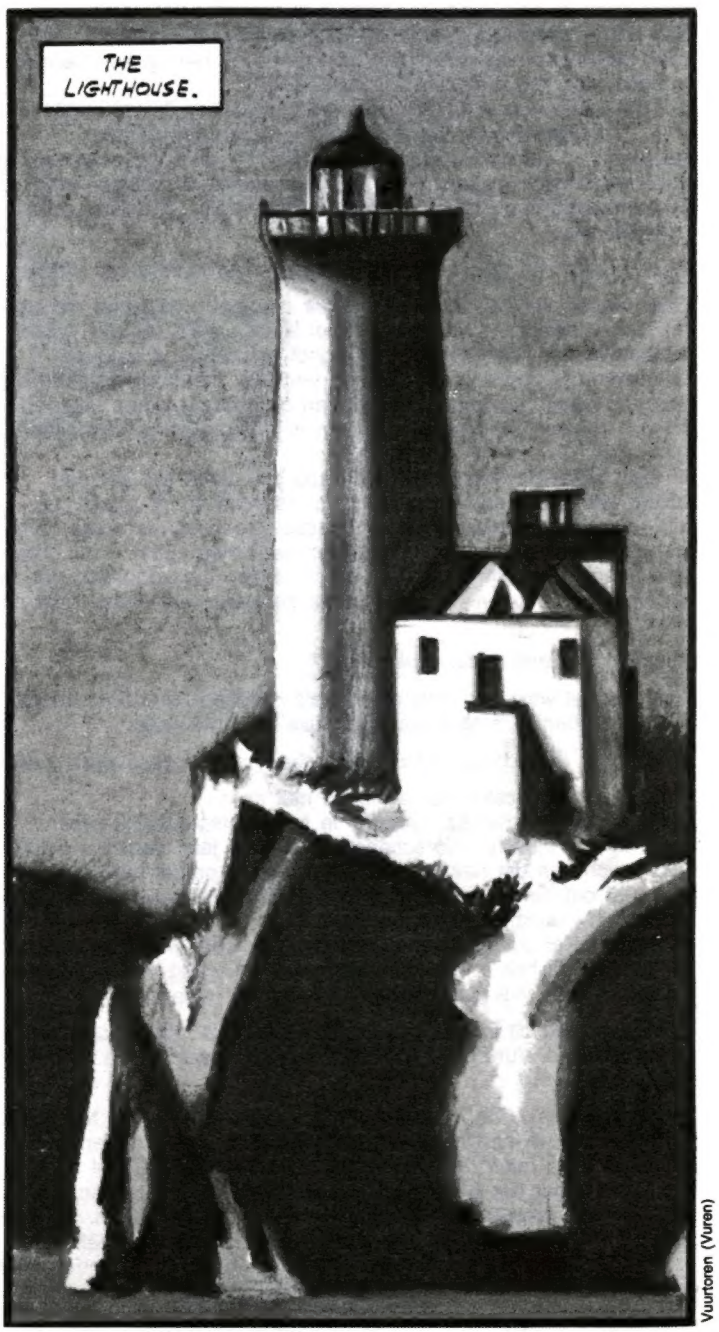

Vuurtoren (Vuren)

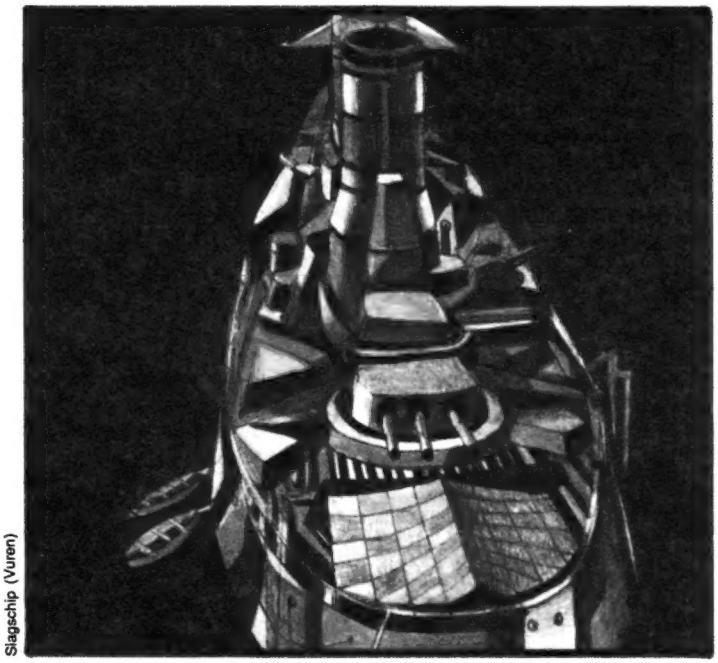

Slagschip (Vuren)

opgejaagd. Ik ben twee jaar bezig geweest met het verhaal en heb het in gedeelten getekend -eerst deel 1, toen drie maanden rust, toen weer een stuk- en ik wist niet of ik het op een bepaald moment ook zou afmaken.
Toen we *Murmure* maakten stonden Kramsky en ik wel onder druk. De uitgever van *Dolce Vita* had ons om een verhaal gevraagd en we hadden toegezegd, hoewel we niet precies wisten wat we moesten maken. We begonnen eraan en moesten elke twee maanden een nieuw hoofdstuk af hebben. En dat lukte ons ook niet altijd.

Kan iemand die zo werkt als jij leven van het maken van strips?

Daar leef ik niet van. Net als vroeger verdien ik geld met reclame- en illustratiewerk. Ik weet ook niet of ik mijn geld wel zou willen verdienen met striptekenen. Dat mondt al snel uit in lopende-band-werk. Ik zou dan voortdurend verhalen moeten bedenken die ook nog goed verkopen, zodat ik van de opbrengst kon leven... Nee, ik moet de vrijheid hebben om mijn verhalen zo te maken als ik dat wil.
Ik weet zeker dat Albin Michel blij zou zijn als ik elk jaar een album zou afleveren en daardoor voortdurend op de markt zou zijn, maar ik word niet onder druk gezet. Toch ben ik soms bang dat ze op een gegeven moment niet meer mee zullen doen. Toen ik met mijn zwartwit project aankwam, dacht ik bijvoorbeeld dat ze me voor gek zouden verklaren, maar ze waren erg enthousiast en blij...

Zou je jezelf ooit onder druk zetten?

Soms is dat wel goed, maar normaalgesproken moet het verhaal de tijd hebben zich op natuurlijke wijze te ontwikkelen.

Heb je het idee dat je voornamelijk voor het Franse publiek werkt?

Nee. Dat heeft uitsluitend te maken met de distributiemogelijkheden. *Vuren* is in Italië oorspronkelijk alleen maar in een tijdschrift verschenen. Pas vorig jaar werd het album uitgebracht, en dat heeft erg slecht verkocht, omdat het publiek niet wist dat het er was. Het album was in heel Italië nauwelijks te vinden. In Frankrijk gaat dat anders.
Ik denk dat er overal mensen zijn die mijn werk waarderen, maar eerlijk gezegd heb ik me nauwelijks met die vraag beziggehouden, hoewel ik natuurlijk graag in veel landen zou willen publiceren.

We hopen dat dit interview je wat bekender zal maken bij de juiste mensen. Vuren *is op dit moment al in veel landen verschenen.*

Ja, *Vuren* betekende in veel landen de grote doorbraak. Maar dat belast je ook. Ik heb er twee jaar over gedaan de beelden van *Vuren* uit mijn hoofd te krijgen en écht een ander verhaal te schrijven. Maar dat is gelukkig verleden tijd. Ik hoop alleen, dat mensen niet steeds een nieuwe *Vuren* van me verlangen. Ik ben ook echt blij dat ik nu dit zwartwit verhaal kan maken. Dat is erg belangrijk voor me. Ik moet de ruimte krijgen om te veranderen. Ik werk altijd tegen mijn grenzen aan, moet steeds nieuwe dingen uitproberen. Dat zoeken kost tijd. Het kan een probleem worden als mensen zich bedrogen gaan voelen als ik steeds van stijl verander.

Mensen die van je strips houden zullen je stijlwisselingen wel accepteren. Dat zijn niet de mensen die alleen avonturenstrips lezen en liever sex en geweld hebben dan de samenhang zien tussen verhaal en tekenstijl.

Hoewel dat natuurlijk niet de enige alternatieven zijn. Ik heb net werk van Dave Mckean gezien dat ik heel mooi vond. *Arkham Asylum* was iets geheel nieuws. Ik heb hem ontmoet en we hebben gepraat over onze "muziek". Ik had er een heel goed gevoel over.
En ik heb *Signal to noise* gezien, in *The Face*, een heel interessant verhaal over de relatie met de dood. Er zijn dus genoeg nieuwe dingen en er is geen reden om striptekenaars in te delen in twee groepen: de kunstenaars en de "avonturen-tekenaars". Het gaat erom al die verschillende invloeden in je hoofd tot iets eigens te maken.
Mensen hebben bijvoorbeeld vaak tegen me gezegd dat ik iets heel nieuws gemaakt had! -Dat geloof ik niet. Ik heb alleen verschillende zaken opnieuw gecombineerd. En dat daar geen verhaal vol actie uit is gekomen heeft ermee te maken dat ik niet van dat soort verhalen hou.

Misschien heb je dan niets nieuws uitgevonden, maar je hebt wel nieuwe dingen aan bestaande zaken toegevoegd, nieuwe aspecten.

Misschien. Maar die aspecten zitten in elk verhaal dat in een strip verteld kan worden. Dat is een kwestie van kleur en van muziek. Ik heb ook vaak te horen gekregen dat ik hele klassieke strips maakte.

Bovenstaand interview is een bewerking van het vraaggesprek dat **Volker Hamann** en **Roland Mietz** in Grenoble (maart 1990) hadden met Mattotti. **Jens Nielsen** bewerkte het voor het Duitse blad *Comic Reddition* (te verschijnen in nummer 17, herfst 1990). De vertaling is van **Hedy Stegge**.

©1990 Edition Alfons, Hamburg.

Alle belangrijke werk van Mattotti is in Frankrijk gepubliceerd. Onderstaand geven we, chronologisch gerangschikt naar eerste publikatie, een overzicht van zijn werk (met vermelding van het album). Voor de volledigheid: Mattotti werkt momenteel aan een zwartwit verhaal van 160 pagina's, dat dit najaar bij Albin Michel zal verschijnen.

Incidents (zwartwit; album Artefact, uitverkocht)
Signor Spartaco (kleur; album Les Humanoïdes Associés, uitverkocht)
Feux/Vuren (kleur; album Sherpa/Het Raadsel, te verschijnen maart 1991)
Pour Vanity (kleur; illustraties; album Albin Michel)
Docteur Nefasto (bruin/zwartwit; album Albin Michel)
Labyrinthes (kleur; album Albin Michel, uitverkocht)
Murmure (kleur; album Albin Michel)

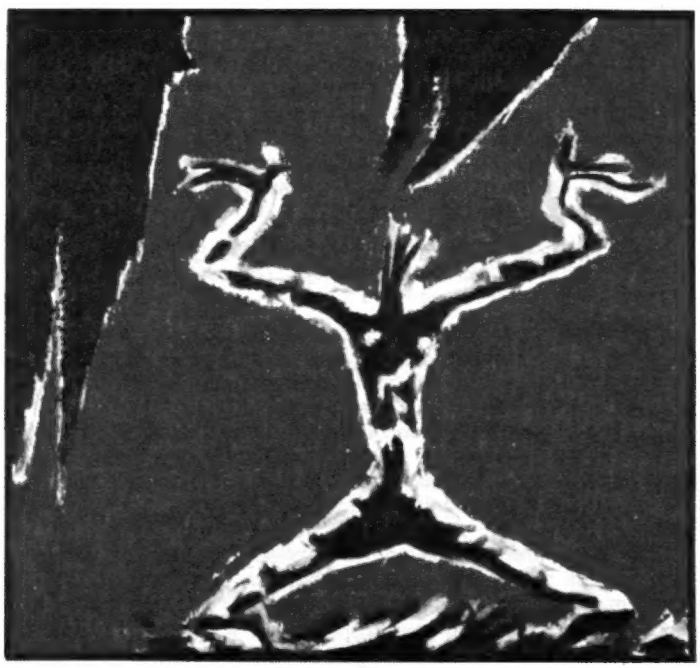

Dansende gedaante (Vuren)

Max Cabanes: 'Veranderingen houden je dynamisch'

Jamet, Morin & Poncet

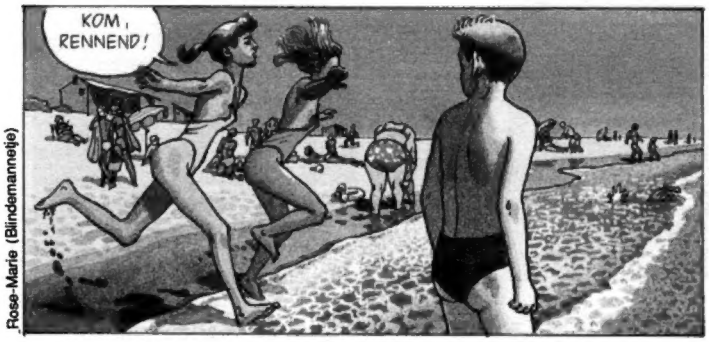

Rose-Marie (Blindemannetje)

Geruime tijd geleden verscheen er op de Nederlandse stripmarkt een album van grote klasse: Blindemannetje *van de 42-jarige Max Cabanes verraste iedereen door zijn onconventionele behandeling van het thema jeugdliefde. Met verhalen die bol staan van sensualiteit en erotiek zonder eenmaal op het glibberige pad van de (verhulde) porno te komen wist hij menig lezer aan zich te binden. Cabanes begon zijn stripcarriére met korte bijdragen aan bladen als Record en Pilote. Samen met onder andere Loisel richtte hij zelf nog een blad op dat echter een kort leven beschoren was. In dit blad, Tousse-Bourin, werd de basis gelegd voor de serie* Dans les Villages. *Deze serie werd later herdrukt in Fluïde Glacial en zelfs voortgezet in Pilote en Charlie. Cabanes weet zich al gauw te ontpoppen als een tekenaar die in staat is om de zaken op originele en gevoelige wijze neer te leggen. Andere werken van hem die midden jaren tachtig verschenen zijn:* Dwaze vertellingen *(Yendor 1983),* Close encounters of the dirty kind *(in Wordt Vervolgd) en* Reinaert de Vos *(in Wordt Vervolgd, album Casterman 1988). In 1987 begint hij de eerste hoofdstukken van* Blindemannetje *in (A Suivre) en Wordt Vervolgd. Pers en publiek zijn razend enthousiast en een en ander leidt tijdens het stripfestival in Angouleme tot een verdiende prijs: Cabanes krijgt de Alph' Art: de prijs voor het beste album van 1989. Hieronder volgt een interview met deze man die in zijn strips zo'n aparte sfeer weet te creëren.*

Roberta en de juf (Blindemannetje)

Blindemannetje *werd door de pers en het publiek al gauw opgemerkt. Het is namelijk heel anders van opzet dan je vorige werk. Heb je misschien een groter publiek willen bereiken?*

Nee, het enige criterium dat gold, was dat ik plezier moest hebben in wat ik aan het maken was. Men heeft nog maar weinig geschreven over het beleven van verliefdheid tijdens de kinder-jaren. Ik beschouw *Blindemannetje* daarom als een nieuwe etappe in mijn leven als striptekenaar. Het wil niet zeggen dat ik op deze voet doorga, misschien ga ik weer eens verhalen maken in de trant van *Dans les Villages.*

Waarom heb je voor het thema "verliefdheid tijdens de kinderjaren" gekozen?

Over het algemeen probeert men gevoelens en ervaringen ten aanzien van dit thema te verstoppen. Men neigt ernaar, die aparte geuren van de kinderjaren te vergeten. Ongetwijfeld omdat dit soort dingen ons toch angstig en onzeker maakt. Die ervaringen en geuren wil ik juist proberen te beschrijven. Voor mij persoonlijk betekent dat ook de geur van de mestvaalt, het stro, paardestront. Dat doet me echt iets! De kindertijd is volgens mij heel belangrijk: het is een cruciaal moment, want je hele latere leven draag je deze tijd met je mee. Bovendien zoekt men vaak terug in de eigen kindertijd naar de essentie van dingen. En ergens is *Blindemannetje* ook een reaktie op de manier waarop in de strips in het algemeen met erotiek wordt omgegaan.

Was je zelf als kind al zo bezig met verliefdheid en gevoelens over sex, of is het de volwassene van nu die er de nodige fantasie aan heeft toegevoegd?

Nou, ik was in hoge mate geboeid door dit fenomeen. De meeste mensen proberen al of niet bewust hun gevoelens over liefde en seks uit de kindertijd te verhullen. De kindertijd is een moment in je leven waarin je veel gevoelens ervaart, of ze nu van seksuele aard zijn of niet. Kinderverliefdheid en -seks is misschien een onderwerp dat taboe is, maar ik had veel zin om op mijn eigen manier hierover een strip te maken.

In Blindemannetje *zien we dat de jongens naar de meisjes toe nogal schuchter zijn. Was dat bij jezelf ook zo?*

Ja, ik werd tegelijkertijd door hen aangetrokken en afgestoten. Ik vond het leuk om met meisjes op te trekken, maar dat was niet altijd wederzijds!

In je roman zijn het vaak de oudere meisjes die voor de jongens als ideaalbeeld gaan leven.

Ik denk, dat je als jongetje altijd wel over grotere avonturen fantaseert. Als kind wil je al gauw bij de volwassenen horen. Het is een natuurlijke houding. Ik geloof dat je dat verlangen naar een ouder meisje ook in die richting moet zoeken.

Schets

De juf (Blindemannetje)

In welke mate zijn je boeken autobiografisch?

De personages en het kader waarin de verhalen zijn gezet zijn levensecht. Ik heb er wat fantasie doorheen gegooid en daarnaast wat je zou kunnen noemen hedendaagse driften. Daarnaast zijn de verhalen gebaseerd op gesprekken die ik heb gehad, maar ook op dingen die mezelf zijn overkomen en die wellicht wat vervormd zijn door de verbeelding als kind en door mijn latere ervaringen. Ik weet eerlijk gezegd niet waar het allemaal precies vandaan komt, ik laat indrukken opkomen. Ik ben daarbij op een punt aangekomen dat ik me dingen ga herinneren waarvan ik dacht dat ik die totaal vergeten was.

Kunnen we wat dat laatste betreft spreken van een analyse van je zelfbeeld?

In zekere zin wel. Ik heb bij voorbeeld het aspect van de "looser" in mijn personages benadrukt: ik was zelf erg timide, iets waarvan ik nu wel gedeeltelijk ben genezen. Ik bekijk mijn kindertijd met een zekere mildheid. Ik voel me als iemand die een dagboek bijhoudt om iets duidelijk te maken.

Op welke momenten leg je jezelf een grens op? Ik kan me voorstellen dat je dikwijls te maken krijgt met een vorm van zelfcensuur: "kan ik dit wel zo doen"?

Ik kan moeilijk aangeven wanneer ik tegen mezelf zeg: "tot hier en niet verder". Ergens is het nodig om ver te gaan, om zo allerlei verborgen gevoelens boven te laten komen; om de dingen zoals ze gebeuren te begrijpen. Natuurlijk is er sprake van zelfcensuur, omdat het werk ook publiceerbaar moet kunnen zijn. Ik denk echter dat conservatieve stromingen mijn werk in dit geval niet zullen waarderen.

Hoe ben je in staat om ongrijpbare zaken als gevoelens, emoties, geuren en herinneringen op papier te zetten?

Dat is de hele moeilijkheid. Ik probeer dit alles met zo min mogelijk vervorming op papier te krijgen, maar het is wel zeker dat er lezers zijn die het niet zo ervaren als ik het heb willen uitdrukken. Ik kan anderen niet uitleggen wat voor mij nog zo verwarrend is. Het blijft zoeken naar een bepaalde vorm.
Een en ander houdt voor *Blindemannetje* in, dat er meerdere passages in voorkomen waarin weinig of niets gezegd wordt en waar beelden moeten gaan spreken. Ik vind dat deze momenten een extra sfeer creeren en de loop van het verhaal geenzins verstoren.
Het beleven van emotie wordt door twee dingen bepaald: datgene wat de tekenaar kan uitdrukken en de wijze waarop de lezer het beeld ontvangt. Tussen deze twee polen is er een oneindigheid aan interpretaties mogelijk.

In Blindemannetje *komt een groot deel van deze emoties mede tot stand door het kleurgebruik. Zijn er kleuren die verbonden zijn met jouw eigen jeugdherinneringen?*

Als ik een herinnering zou kunnen "vertalen" in kleuren, dan zou het puur decoratie zijn. Ik hou er meer van om kleuren realistischer te gebruiken: een diepblauwe hemel zoals op een pakje Gauloises...

Heb je behalve je eigen herinneringen en andermans verhalen nog meer bronnen om op terug te vallen? Bij voorbeeld door psychoanalytische literatuur erop na te slaan?

Ik heb met name veel kunnen leren van films. Ik heb genoten van films van Wenders, Pasolini, Antonioni en Fellini. Ik heb veel bewondering voor die jongens. Wat je suggestie van psychoanalyitsche literatuur betreft: ik heb er maar weinig over gelezen. De dingen die ze beweren kan ik niet allemaal begrijpen, hoor. Ik heb wel enkele boeken gelezen om wat van die sfeer te proeven. Overigens heb ik nog tweemaal bezoek gehad van dergelijke psycho-types die me wilden interviewen naar aanleiding van *Blindemannetje*. De één behandelde mensen die overal monsters zagen en die wilde van mij blijkbaar wat interessants horen, de ander kwam in feite alleen voor een tekening langs...

We gaan even terug naar het begin: je bent in je stripcarrière begonnen met een grafische techniek, warin veel ruimte was voor

Rose-Marie (Blindemannetje)

Roberta (Blindemannetje)

arceringen, terwijl je nu met kleuren werkt. Is er sprake van een natuurlijke ontwikkeling of een weloverwogen plan?

Ik zou naar het laatste willen neigen; het doel was om meer spontaniteit in mijn tekeningen te laten uitkomen. Tegelijkertijd is er ook een natuurlijke ontwikkeling te constateren: ik geloof niet dat ik dit drie jaar geleden had kunnen doen. Ik maakte toendertijd al wel tekeningen in kleur, aquarellen van landschappen, maar op één of andere manier lukte het me niet om deze techniek in een strip te gebruiken. Als ik namelijk weer achter mijn tekentafel ging zitten, gingen alle andere principes weer de boventoon voeren. Het lukte me niet om iets spontaans op papier te krijgen. Eerst wilde ik de kleuren ook aan een ander overlaten, zodat ik me intenser kon toeleggen op de tekeningen en het scénario.

Wat waren je eerste concrete stappen op stripgebied?

Dat was op het moment dat ik samen met Loro, Taffin en Loisel het magazine Tousse Bourin begon. Hierin maakte ik mijn eerste aflevering van *Dans les Villages*. Het was Loisel die me vroeg om mee te doen in deze poging een nieuw striptijdschrift van de grond te krijgen. Na een viertal nummers liep het project helaas dood. Reden hiervoor was, dat we het allemaal zelf moesten financieren en op dat moment ging dat gewoon niet. We hadden te weining lezers en in het meer professionele stripmilieu werd het blad slecht ontvangen. Soms kregen we helemaal geen kritiek, men schreef gewoon niets over ons. Dat is dan nog moeilijker te verteren.

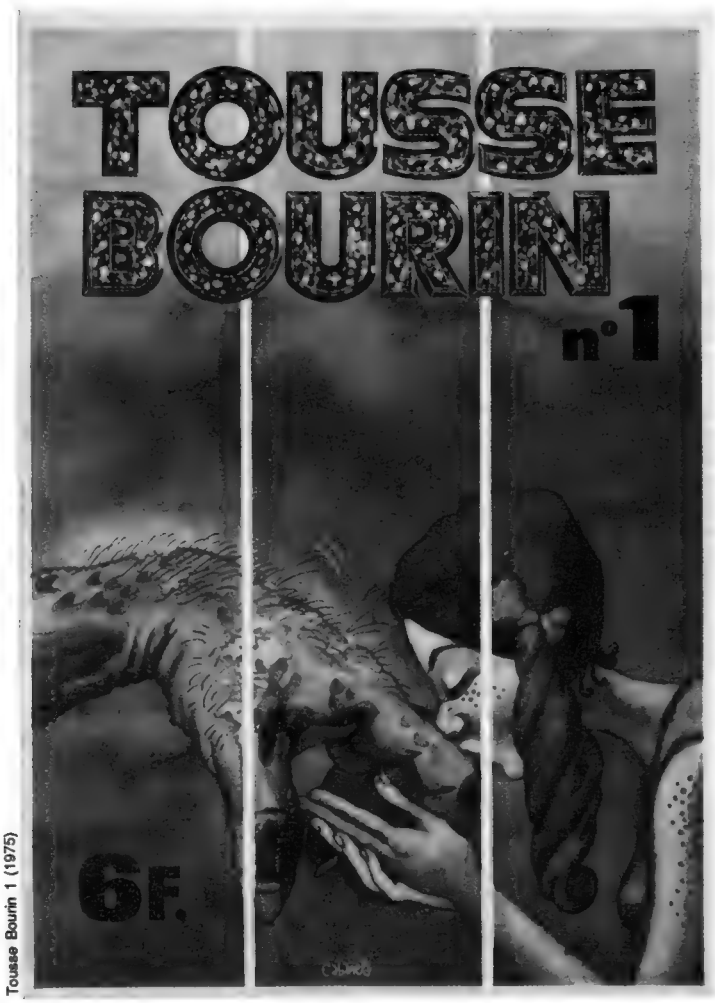

Tousse Bourin 1 (1975)

Wat heeft Loisel voor je betekend?

We hadden geen projecten die we samen uitvoerden. Loisel had een atelier, samen met Taffin en Lacaffe. Toen Taffin vertrok, heb ik zijn plaats ingenomen. We werkten niet echt samen, het was meer voor het gezelschap. Loisel houdt er ook van om in het gezelschap van anderen te werken. Het betekende voor mij daarbij een doorbreking van de voor veel tekenaars eeuwige reis tussen bed en tekenbord.

Reinaert

Je hebt wel samengewerkt met Forest, een van de vaders van de Franse strip. Hoe was deze samenwerking?

Werken met hem is zeer verrijkend, je hebt het gevoel alsof je een enorme sprong voorwaarts maakt. Hij brengt je ongelooflijk veel dingen bij; er zijn veel fouten die je niet meer maakt, als je eenmaal met hem hebt gewerkt.

Hoe hebben jullie elkaar ontmoet?

Hij vroeg mij om met hem samen te werken aan een bewerking van *Reinaert de Vos*. In feite ben ik niet tevreden met het eindresultaat. Ik was op dat moment nog niet klaar om met iemand als Forest samen te werken. De tekeningen die ik maakte waren te gecompliceerd en er waren daardoor enkele platen bij die uiterst moeilijk te volgen waren.
Forest stelt zijn werk steeds ter discussie. Dat heb ik nog nooit op die manier bij andere auteurs gezien, zeker niet bij jongere, bij wie

dat zeker nodig is. Forest herschrijft zijn teksten en wijzigt zijn scénario net zolang totdat hij de juiste toon gevonden heeft. Hij besteedt veel aandacht aan de klank die woorden hebben. Wanneer je de dialogen van Forest hoort, heb je echt de indruk dat je naar muziek zit te luisteren.

Wat vind je van Forest als auteur?

Ik ken zijn strips slecht, ik ken vooral zijn grafische stijl, maar wat dat betreft is Forest niet uniek. Ik ben overigens geen grote kenner van strips. Ik heb maar weinig gelezen: ik ken *Guust* van vroeger, ik las eerder romans. De lust voor het tekenen is meer ontstaan doordat ik grote meesters als Rembrandt en Michelangelo wilde nadoen. Behalve Forest zijn er nog een paar stripauteurs die ik bewonder zoals F'murr, Moebius, Loustal en Goossens. Bij F'murr kan ik me vinden in zijn ongemanierdheid, het bizarre, het vreemde, maar ook de vreugde en het esthetische.
Ik denk aan Moebius omdat ik denk dat we beiden op een bepaald moment dezelfde aspiraties hadden, dezelfde essentie in het vertellen. Wat tekentechnische kwaliteiten betreft, kan ik me zeker niet vergelijken met hem.

Dwaze vertellingen

Bij nogal wat stripauteurs bestaat een grote bewondering voor Daniel Goossens. Wat heeft hij precies voor je betekend?

Ik ken hem vanaf mijn tijd bij Fluïde Glacial. We zijn van dezelfde generatie. We worden nogal eens met elkaar vergeleken en dat doet me eerder plezier dan verdriet. Als hij aan het werk is, laat hij me vaak zien waar hij mee bezig is. Het komt nog wel eens voor dat ik dan onbewust bepaalde scenes, die ik van zijn werk herinner, overneem. Daniel heeft een bepaalde humor geïntroduceerd in de strip die daarvoor nog niet bestond. Ik ken niemand die humor zo absurd kan weergeven. Het is echt moeilijk uit te leggen. Hij overvalt je, hij weet je constant te verbazen. Grafisch gezien is hij een kei: hij weet exact die situatie te creeren die nodig is.

Rose-Marie (Blindemannetje)

Bij je debuut in Pilote ben je ook in contact gekomen met Goscinny. Wat vond je van hem als stripmaker?

Moeilijke vraag. Ik ben geen lezer, zeker geen historicus. Als je het hebt over een stuk sensualiteit dat door hem in de strip is gebracht, dan kan ik dat beamen, maar anderen zijn op dat gebied nog een stuk verder gegaan, zoals Herriman. Wat het pure scenario betreft denk ik wel dat het woord genie aan hem besteed is. Hij had een ongelooflijke levendige geest. Ik heb overigens wel wat probleempjes met hem gehad, maar daarin was ik niet de enige.

Close Encounters of the Dirty Kind

Tussen 1977 en 1980 ben je een echte steunpilaar geweest voor Fluïde Glacial. Was er sprake van een breuk met Pilote, waar je eerder had gewerkt?

Bij Fluïde keek men in die tijd heel anders tegen de dingen aan, en dat kwam me in die tijd niet slecht uit. Bij Pilote waren de mogelijkheden niet zo ruim. Toen ik op een dag met een van de mensen achter Fluïde aan het lunchen was, zei deze mij dat hij erg had genoten van mijn tekenwerk dat in Tousse-Bourin was verschenen. Zo kwam het balletje aan het rollen. Later nam Gotlib contact met me op en het resultaat was dat ik vanaf maart 1977 verhalen uit de cyclus *Dans les Villages* zat te maken voor Fluïde. De voorplaat van de in 1978 verschenen bundeling van deze verhalen schokte het Franse publiek. Ik laat namelijk een figuurtje zien dat de lezer zijn anus toont. Ik had me niet gerealiseerd dat dit zo provocerend was. Ik meeende dat Reiser toch veel verder was gegaan en dat was ook zo, behalve dat Reiser die dingen nooit op de cover van zijn albums liet zien. De boekhandelaren durfden in die tijd zelfs het boek niet in de etalage te zetten.

De critici hebben Dans les Villages *een uitzonderlijk boek genoemd: één van de strips die geen reden hebben om te bestaan, behalve het feit dát ze bestaan. Waar komt het idee voor* Dans les Villages *vandaan?*

Het is moeilijk te zeggen waar het precies vandaan komt. Misschien van de tijd dat ik nog een kwajongen was en helemaal ondersteboven was van de roman *Guerre du feu* van Rosny Aine. Bij het lezen van dit boek kreeg ik veel zin om de beelden die boven kwamen ook te kunnen creeren. De grondslag van *Dans les Villages* is dan ook wellicht de lust om een ongenaakbare wereld te schetsen. Ook het werk van Lovecraft zal zijn invloeden gehad hebben, maar in hoeverre is moeilijk aan te geven. In *Dans les Villages* wilde ik tonen dat de droom deel uitmaakt van de

werkelijkheid. Ik houd er niet van te werken met een begrip droom tegenover of naast werkelijkheid, zoals je in veel verhalen tegenkomt. Droom is werkelijkheid. We leven allemaal in een grote droom, of we nu zitten te slapen of te suffen.

Bepaalde elementen uit de werkelijkheid krijgen in je verhalen een heel andere functie, zoals met schaduw gebeurt...

Ja, dat heb ik onthouden van een spel dat twee meisjes speelden voor het station in Nimes, waar ik op een terrasje zat. Het was een heldere dag met veel zon en de schaduwen van gebouwen en bomen wierpen zich ver vooruit. De één was dicht bij de overgang van schaduw naar licht en zei tegen de ander: "nee, duw me niet in de schaduw want anders ga ik dood!". Dit is een goed voorbeeld van droom en werkelijkheid die één zijn. Het zijn vaak kinderen die deze extra betekenis aan voorwerpen of gebeurtenissen geven.

Dwaze vertellingen

Je schijnt nooit concessies gedaan te hebben aan uitgevers. Je koppigheid heeft bijgedragen tot een compromisloos verloop van je carrière.

Dat is maar gedeeltelijk waar. Als je nooit concessies doet, wordt je werk ook nooit uitgegeven. Veel auteur-collega's van Fluïde waren in die tijd ook heel principieel, maar op een gegeven moment kun je niet anders dan je wilde haren een beetje glad strijken.

Tegenwoordig woon je in Normandie, ver weg van alle uitgevers. Is dat één van de redenen geweest om daar te gaan leven?

In het begin heb ik geprobeerd om in mijn geboortestad Béziers zelf strips te gaan maken, maar dat beviel me niet. Het leek het me in die tijd beter om naar Parijs te gaan, om daar strips te gaan tekenen. Gelukkig heb ik op tijd ingezien dat het het beste is om ver van alles te zitten werken: ik heb hier mijn broodnodige rust. Bovendien is het financieel aantrekkelijker om een klein huisje op het platteland te kopen dan om ergens een driekamerflat in Parijs te huren. Ook wilde ik een ruimte hebben voor mijn andere grote hobby: beeldhouwen. Een beetje staan hakken en bonken in een apartement midden in de stad zou al gauw tot problemen kunnen leiden...

Hoe kom je aan die passie voor het beeldhouwen?

Dat is een overblijfsel uit mijn jeugd. Toen ik achttien was, werkte ik in een aardewerkfabriek, waar ik kleine modellen maakte van beeldjes. Ik heb dat toen een jaar gedaan. Vaak krijg ik weer zin om met volume te werken, als afwisseling voor het striptekenen. Als iemand mij de gelegenheid zou geven om van die hobby mijn werk te maken, zou ik het gelijk willen opdelen met het striptekenen.

Er zijn in Frankrijk momenteel enkele uitgevers in de weer met de productie van driedimensionale stripfiguren. Enkele auteurs zoals Bilal, Schuiten en Tardi zijn speciaal gevraagd om figuren te ontwerpen. Als men jou zoiets zou voorstellen, zou je het dan doen?

Jawel, het voordeel is dan tevens dat ze mij niet meer hoeven uit te leggen wat ze precies van het ontwerp eisen.

Wat betekent het beeldhouwen voor je in vergelijking met het striptekenen?

Je kan veel van tekenen houden, maar er is altijd wel een moment van verzadiging. Dan is elke andere bezigheid een vorm van afleiding. Het beeldhouwen vind ik dan toch wel een perfect alternatief, want ik geloof dat het uiteindelijke resultaat veel sensueler is dan een tekening: je kan het aanraken en het betekent voor mij het laatste stadium vóór het leven zelf.

Wat zijn op dit moment je activiteiten op stripgebied?

Ik heb recentelijk samen met Mamere en Vernon een geïllustreerd verhaal gemaakt over een sport die enorm mijn hart steelt: het wielrennen en dan met name de Tour de France. Bij Dargaud komt dit boek uit onder de naam *La boucle magique*. Daarnaast ben ik momenteel bezig met een project over kinderangsten, wat inhoudelijk meer op *Blindemannetje* volgt.
Loisel heeft me op het idee gebracht, zonder het te willen. Pilote geeft iedere maand aan een tekenaar de gelegenheid om zelf met een bepaalde invulling van het blad te komen. Loisel koos toen voor dit thema en vroeg me hem erbij te helpen. Mijn vrouw ontdekte toen een tweetal auteurs, Caldwell en O'Connor die over dit onderwerp geschreven hadden. Op basis van het boek van Caldwell ga ik nu een strip maken over een man die vol slechte eigenschappen zit. Dit alles dan gezien door de ogen van zijn zoontje.

Zijn er naast deze stripactiviteiten nog andere dingen waarmee je je de komende tijd bezig gaat houden?

Een broertje maken bij mijn dochtertje en een atelier bouwen voor mijn grote hobby: beeldhouwen.

Bovenstaande tekst is een bewerking van een interview dat in 1988 door het Franse stripblad PLGppur werd afgenomen. De makers van dit interview waren: **Pierre-Marie Jamet**, **Philippe Morin** en **Dominique Poncet**. Daarnaast werd gebruik gemaakt van een kort interview uit Les Cahiers de la BD no. 85 (door **Florence Roman**). Tenslotte werden enige eerdere korte publicaties over Cabanes uit Wordt Vervolgd geraadpleegd, waarbij met name het artikel van de hand van Mat Schifferstein werd gebruikt. Vertaald en bewerkt door **Carl Bieker**.

De juf (Blindemannetje)

HET LAATSTE OORDEEL

De klauwen van het lot (Béja & Nataël)

Met een mengeling van verdwazing en nazinderende spanning legde ik *De klauwen van het lot* weg. Om het snel weer voor een tweede keer te lezen. Het is inmiddels een tijd geleden dat ik met zoveel plezier een strip verslonden heb. "Klauwen" is een verrassende roman die in het begin wat statisch kan overkomen, doordat mono- en dialogen het belangrijkste aandeel vormen: de werkelijke actie is tot een minimum beperkt. Mysterie en spanning zijn de twee onmiskenbare karaktereigenschappen van dit boek. De basis hiervoor wordt gelegd in de vorm van een verhaal waarin chantage centraal staat. Pichon, een rijke industrieel, wil zijn politieke slag slaan. Daarvoor moeten echter wel wat compromitterende documenten achterover worden gedrukt. De verwende verloofde van zijn dochter, Sophie, heeft de daartoe vereiste contacten (zegt hij) en zal er wel voor zorgen. Hij doet dit met name om indruk te maken op, Sophie, die hem niet zo ziet zitten. Als eenmaal het document gestolen is, zijn de poppen pas echt aan het dansen. Er blijken een paar mensen te zijn die voor deze snode plannen een stokje steken. Béja en Nataël introduceren namelijk twee "extra" hoofdrolspelers, genaamd De Kat en Lilith, die het verhaal een extra dimensie geven. Het is in de loop van het verhaal niet altijd duidelijk wat de motieven zijn om zich met de zaak te bemoeien: is het geld, idealisme of is het puur avontuur om het avontuur? Waarom spelen De Kat en Lilith zo met de andere hoofdrolspelers? Op het eind van het verhaal wordt ten dele een verklaring gegeven voor wat er zich heeft afgespeeld: "Deze geschiedenis speelt zich niet alleen af op het niveau van feiten, de realiteit. Iemand is bezig haar te schrijven.". Uiteraard geldt dit voor de auteurs, maar daarnaast wordt hier geduid op de twee bovengenoemde personen in het verhaal zelf die bezig zijn de zaak te manipuleren. Ze maken het de lezer lastig en misschien hun bedenkers ook wel, al moet gezegd worden dat er, ondanks een einde dat voor meerdere interpretatie vatbaar is, zeker geen onduidelijk werkstuk is afgeleverd.
Tenslotte mag zeker de manier waarop het verhaal gepresenteerd wordt niet onvermeld blijven: een "50-er jaren" klare stijl in zwart-wit, met onmiskenbare 80-jaren trekjes, een zwierige schrijfstijl, compleet met fragmenten uit gedichten waardoor het verhaal zo nu en dan uit de realiteit getild wordt. Dat is nu juist de kracht van Béja en Nataël: ze creëren een verhaal, lichten de lezer onderwijl een beentje en komen met een verrassend einde dat de (tevreden) lezer tot overdenken stemt. *(Carl)*
Uitg. Casterman; ƒ 22,90/450 Bfr.; 119 pl. zwart-wit

Béja

Dorian Domber 1: Het regenseizoen (Valles & Bocquet)

Voor de liefhebbers van recht-toe-recht-aan avonturenverhalen heeft uigeverij Farao (een afsplitsing van Blitz) de collectie Boemerang opgezet. Onder deze serienaam verschijnen strips van verschillende auteurs, die meestal nog onbekend zijn in het Nederlandse taalgebied. Van alle albums verschijnt een uitvoering met een slappe kaft en een (vrij prijzige) harde kaft.
Als vierde deel in de collectie verscheen Het regenseizoen, het eerste album over de belevenissen van Dorian Domber. Dorian bezoekt als beginnend journalist een gevangenenkamp, waar een extreem hard regime heerst. Het kamp bevindt zich, afgesloten van de rest van de wereld, diep in de jungle. De bewakers kunnen dus keihard optreden zonder op hun vingers gekeken te worden. Wat niet weet, wat niet deert. Dorian slaagt er aanvankelijk niet in de wanpraktijken boven water te krijgen. Dat verandert nadat hij zich door de gevangenisdirekteur heeft laten overhalen zelf als gevangene van de sfeer te proeven. Dorian gaat niet om journalistieke redenen op diens aanbod in. Hij heeft het plan zijn broer Tanguy te bevrijden. Tanguy zat in het leger en is wegens muiterij en moord op zijn commandant samen met zijn mannen in het kamp opgesloten. Dorians poging loopt op niets uit, maar hulp van buitenaf zorgt uiteindelijk voor een oproer, waarbij Tanguy wordt bevrijd. Regeringstroepen zetten echter niet lang daarna de tegenaanval in. Door dit alles heen speelt de vrouw van de direkteur een belangrijke rol. Haar huwelijksleven is er niet beter op geworden sinds haar man politiek buiten spel is gezet door zijn benoeming op een post in de bush, en hij in de oorlog op de meest ongelukkige plaats een granaatscherf te verwerken heeft gekregen. De nog groene Dorian wordt verliefd op de vrouw, maar Tanguy lijkt hem al voor te zijn geweest.
In verhalen in dit genre gebeurt te veel om ze in enkele zinnen te kunnen samenvatten. Ook *Het regenseizoen* is een verhaal vol aktie, met een tikkeltje romantiek en niet te vergeten de standaardgrappen die in dit soort strips thuis horen. De lezer weet van tevoren wat ie krijgt, en als dat maar goed gebracht wordt zullen de auteurs hem niet horen klagen. Veel klachten zullen Valles en Bocquet niet krijgen: de tekeningen zien er goed uit en de dialogen zijn verzorgd. Het boek zal zijn weg naar de vele liefhebbers van het genre zeker weten te vinden.
De auteurs houden voldoende achter de hand voor volgende delen: ze kunnen verder met de tegenaanval van het regeringsleger, met de verhouding tussen Tanguy en de vrouw van de direkteur en niet te vergeten met deze laatste zelf: in feite is hij het die zijn vrouw en Dorian in de gelegenheid stelt het tegen hem op te nemen. *(Paul)*
Uitg. Farao; ƒ 7,95/160 Bfr en ƒ 18,50/345 Bfr. gekart.; 46 pl. kleur

Jean Tambour: De grote rivier (Hiettre & Aillery)

Met *De grote rivier*, dat in *Spirou* (1988) is voorgepubliceerd, wil scenarist Aillery op de eerste plaats een beeld geven van het leven van de vlotters. Bewijs hiervan is de drie pagina's lange inleidende tekst waarin de nodige achtergrondinformatie wordt verschaft. Vlotters zijn de personen die in de 19de eeuw het hout uit de bosrijke streken naar de stad voerden. Dit gebeurde met behulp van meterslange vlotten, die het hout dan over dikwijls wilde rivieren vervoeren moesten. Het hoofdverhaal is eenvoudig. Jean Tambour keert na de oorlog terug naar zijn geboortedorp Clamecy. Hij komt op het spoor van een houtdiefstal. Het hout wordt door de eigenaars gemerkt en die merktekens worden vervalst. De schuldige is een grote schurk uit Parijs; een oude bekende van Jean. Deze schurk geeft zich uit voor vertegenwoordiger van de houtmaatschappij en heeft zijn intrek genomen in het kasteel van de oude graaf. Daarnaast is er nog het neefje van die graaf, die zijn erfenis komt opeisen en niet te vergeten de verdwenen dochter van de graaf die bij haar geboorte aan een vlottersfamilie werd toevertrouwd. Al met al doet het hoofdverhaal sterk denken aan de eerste verhalen van *Robert en Bertrand* (Standaard & Van Riet).
Hiettre zet het verhaal neer in dikke, zwarte lijnen. Vooral in het begin kan zijn stijl niet echt bewondering opwekken, maar gelukkig ontwikkelt hij zich meer naar het einde van het verhaal toe. Hij weet een grote verscheidenheid aan personages te ontwikkelen. Door zijn dikke lijnvoering komen deze mensen nogal ruw over, wat bij dit soort verhalen niet stoort. Soms doen zijn tekeningen me wat denken aan Carpentrie (*Missouri*).
Al met al hebben we hier een avonturenverhaal met sterk historische achtergronden en niet echt schitterende, maar toch afdoende tekeningen. Persoonlijk vind ik echter niet dat deze reeks in de sublieme Spotlight-collectie thuishoort. Die postertjes, trouwens, met behulp van een uitvergroot plaatje zijn toch wel overbodig (tenzij men een uitgesproken interesse heeft in rasters). Waarom niet in alle albums 'orginele' posters zoals bij *Theodoor Cleysters* en *Berthet* het geval is? De achtergrondinformatie op de achterkant is echter wel positief te noemen. *(Michel)*
Uitg. Dupuis ƒ 14,95/145 Bfr; 46pl. kleur.

Ciao Jessica (Theureau & Galliano)

Dit album is een bundeling van acht korte, op zichzelf staande verhalen. Wat de inhoud betreft, lijken de verhalen op de van televisie bekende *Tales of the unexpected*. Ze eindigen allemaal op een onverwachte en vaak fatale manier. Tijdens het lezen is het naderend einde steeds voelbaar, maar de auteurs weten het slot van de verhaaltjes regelmatig een onverwachte draai te geven. Theureau maakt heel fraaie realistische tekeningen en heeft een eigenzinnig kleurgebruik.
Het boek is prachtig uitgevoerd: groot formaat, harde kaft, gesatineerd papier en is op een enkel katern na zorgvuldig gedrukt. Bovendien zit het papier lekker strak in de kaft. Het golft niet, en dat kan ik van de uitgaven van verschillende andere uitgevers helaas niet zeggen.
Met albums als deze zorgt Blitz voor de nodige afwisseling in het te vaak voorspelbare stripwereldje. Dit boek smaakt naar meer; zeker als dat ook zo mooi wordt uitgegeven. *(Paul)*
Uitg. Blitz; f 26,95/499 Bfr. gekart.; 54 pl. kleur

ZOU HIJ WERKELIJK WETEN WAAR DE STAM ZICH BEVOND?
PROFESSOR?
VOLGENS HIJ WEL... LINDA. HIJ HERKENDE HET MASKER EN HIJ WIST DE STAM ZELFS BIJ NAAM TE NOEMEN. DE RWANGI!
Gleever

Het Felix Flux Museum 1: De roep van het masker (Gleever & De Boer)

Felix Flux (dwangmatig ontdekkingsreiziger) trotseerde slangenkuilen, bloeddorstige negerstammen en vulkaanuitbarstingen bij het vergaren van zijn collectie, om vervolgens het leven te laten bij het inschroeven van een gloeilamp in zijn museum. Als eerbetoon aan 'de ontdekker der ontdekkers' wil zijn weduwe het museum open houden voor het publiek. Omdat zij zelf echter te zwak is om directrice te worden wijst zij haar *'jonge, sterke kleinzoon'* aan om leiding te geven aan het museum. (Oma is niet echt gezegend met een flinke portie mensenkennis!).
Kleinzoon Frits moet onderaan beginnen om zo al lerende aan de top te eindigen. En dus begint hij met frisse tegenzin op maandagmorgen als hulpje van de schoonmaker. Dat Frits niet tot de grote lichten van zijn familie gerekend moet worden wordt duidelijk wanneer hij het met stoffer en blik bijeengeveegde stof in een urn met de as van een Romeinse veldheer deponeert. Even later bewijst hij echter over een groot hart te beschikken wanneer hij een bewusteloze museumbezoeker met mond-op-mond-beademing wil redden. Onze (anti)held is echter te laat, 8289 jaar om precies te zijn! De bewusteloze bezoeker is niemand anders dan de mummie van koning Sethos I. Als Frits door een nieuwe stommiteit (niet zijn laatste) een Afrikaans masker op zijn hoofd krijgt schreeuwt hij in een onbekende taal het hele museum bij elkaar om vervolgens het bewustzijn te verliezen. Eenmaal bijgekomen weet hij zich niets meer te herinneren. Iedereen staat voor een raadsel. Een raadsel dat Frits, Professor Putjes (de wetenschapper van het museum) en Linda (studente van de professor en centrum van Frits' verliefdheid) uiteindelijk naar het Afrikaanse Bwoendaka zal voeren. Daar trachten zij, tot vermaak van de lezer, de roep van het masker van haar geheimen te ontdoen.
De roep van het masker is, na een flink aantal gag-strips, het eerste lange verhaal van Gerard Leever *(Kanaal 13)* en Kees de Boer *(Max Laadvermogen)*. Ze zijn er zo'n 2 1/2 jaar mee bezig geweest, waarbij Jan van Die (die ook de titel bedacht) als een soort laatste controle voor het scenario fungeerde.
Geïnspireerd door de *Indiana Jones*-films is Het *Felix Flux Museum* een album geworden waarin de auteurs nagenoeg feilloos het moeilijk begaanbare pad tussen humor en spanning hebben beklommen. Daar waar andere auteurs (bv. Hanco Kolk en Peter de Wit met *De Batavia* in de verder overigens uitstekende serie *Gilles de Geus*) de weg kwijt raken als zij én leuk én spannend willen vertellen, blijken Gleever en De Boer over een gedegen kompas te beschikken. Als je daarbij de fantastisch getekende personages en decors telt die bovendien nog zijn ingekleurd door Wilma Leenders (die met o.a. *Gilles de Geus*, *Familie Doorzon* en *Kanaal 13* bewezen heeft tot de crème-de-la-crème van de Nederlandse inkleurders te behoren) dan weet je dat je iets heel bijzonders in je handen hebt. *(Mike)*
Uitg. Big Balloon; *f* 7,50/150 Bfr.; 44 pl. kleur

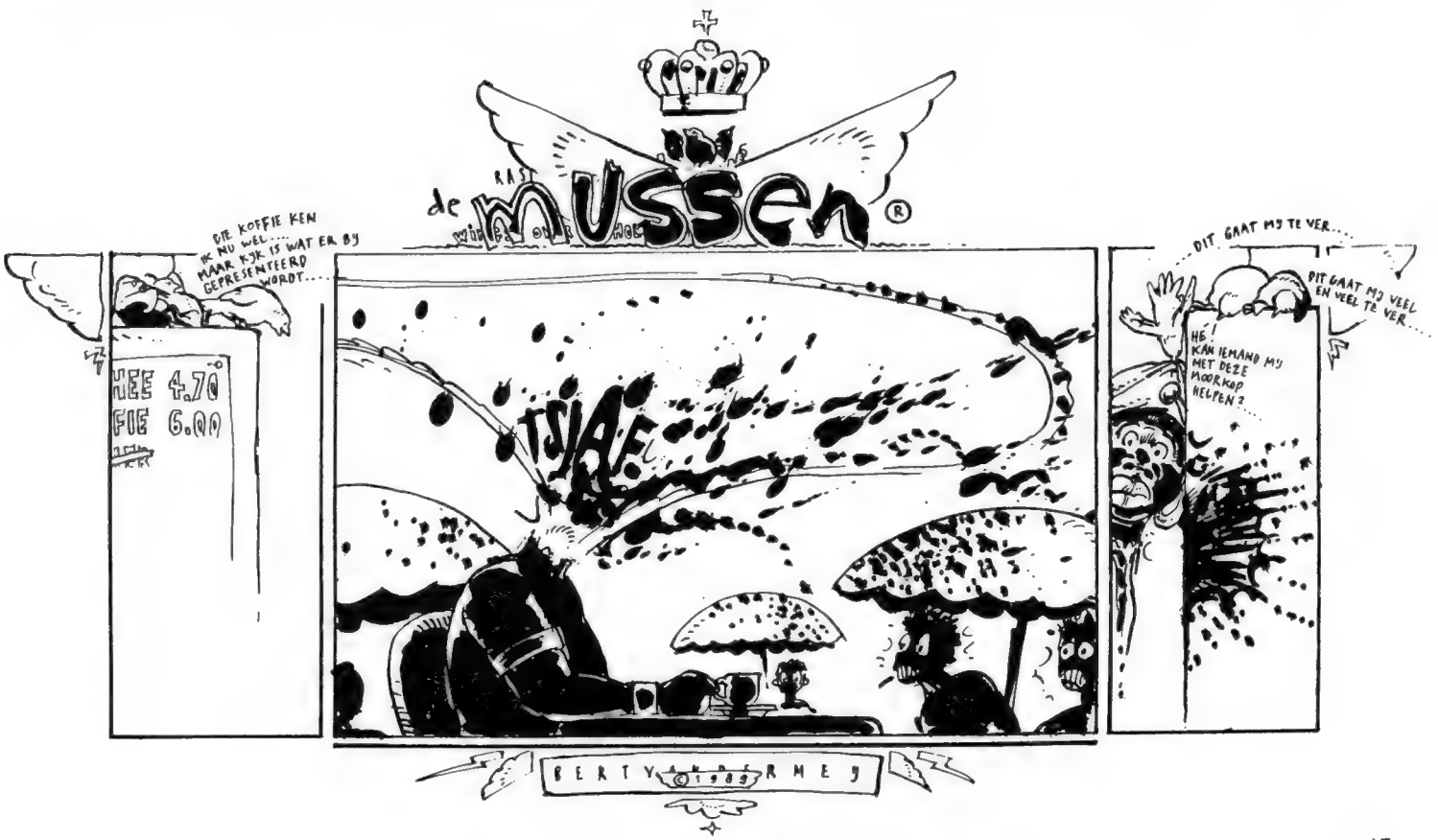
de MUSSEN
DIE KOFFIE KEN IK NU WEL.... MAAR KIJK IS WAT ER BIJ GEPRESENTEERD WORDT....
HEE 4.70
FIE 6.00
TSJAF
DIT GAAT MIJ TE VER....
DIT GAAT MIJ VEEL EN VEEL TE VER....
HE! KAN IEMAND MIJ MET DEZE MOORKOP HELPEN?
BERTY

PRULLENBAK

Kort geleden kregen we het vierde en het vijfde nummer van het amateurstripblad **Project Uhmm** in onze bus gedouwd. Onder de subtitel: "alles kan en alles mag" (vandaar dat we het dan ook in de bus kregen?!) worden de lezer enkele strips voorgeschoteld van zeer wisselende kwaliteit. In ieder geval wordt het met enthousiasme gebracht en kunnen we stellen dat er pogingen worden ondernomen om de amateurstrip in al zijn facetten aan bod te laten komen. De redactie van Uhmm is van plan om veel tekenaars toe te laten (heeft u iets aan te bieden, neemt dan met Uhmm contact op). Als je meer wilt weten, schrijf dan naar Project Uhmm, Eem 2 1273 PH Huizen (NH). (CB)

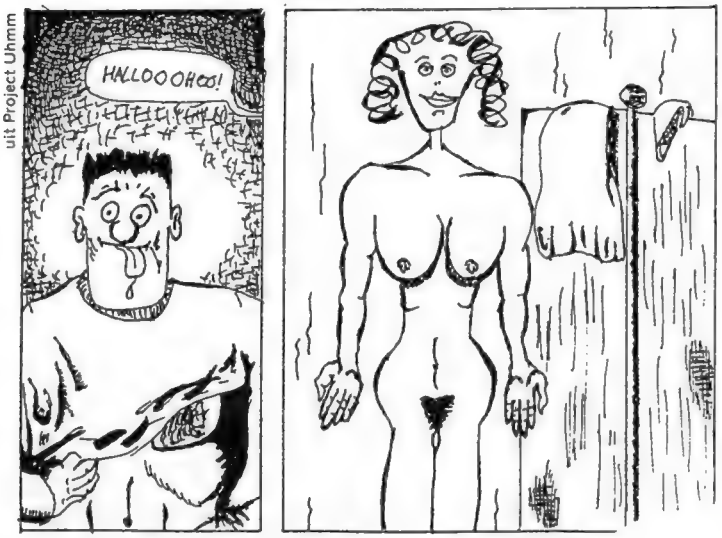

uit Project Uhmm

Misschien heb je het al in de winkel zien liggen: het tweede **Cartoon Aid**-boek. Op 6 juni j.l. (men hoopte toen nog op een voetbalgekte) werd het boek ten doop gehouden. Voor dit tweede album, dat geheel gevuld is met bekende voetbalstrips (*Roel Dijkstra, De wondersloffen van Sjakie, Sectie R, Kick Wilstra*) en bekende strips met voetbal als onderwerp (*Heinz, Sarah Spits, Oktoknopie, Agent 327, Kanaal 13, Familie Fortuin, Guust Flater, Snoopy* en vele, vele anderen). 496 Pagina's voetbalstrips voor slechts 35 gulden (720 frank). Tel uit je winst! Oh ja, over winst gesproken. Die gaat ook dit keer weer naar het Rode Kruis, die er een 'vriendenhuis' en drie opvangtehuizen voor de zwerfkinderen van Corrientes (Argentinie) mee wil financieren. In het boek zelf vind je er de nodige achtergrondinformatie over. Van het eerste *Cartoon Aid*-boek werden maar liefst 25.000 exemplaren verkocht. Het Rode Kruis mocht daarvoor een cheque van anderhalve ton in ontvangst nemen. Een snel rekensommetje op de redaktie leerde ons dat dus zo'n 17 procent van de omzet naar het goede doel gaat. Het loont dus blijkbaar om bij Cartoon Aid de strijkstok te bespelen. (ML)

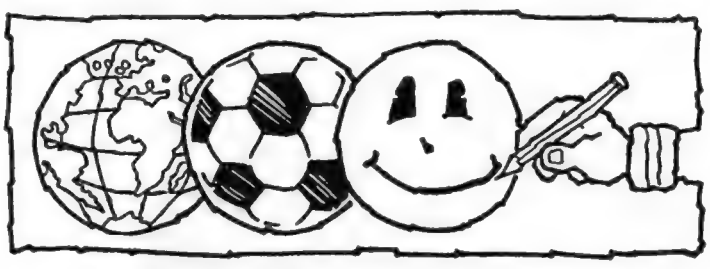

De **Bont voor dieren** wil door voorlichting en akties duidelijk maken dat bont enkel en alleen voor dieren is. En niet bedoeld ter meerdere eer, glorie en status van mensen. In het kader van hun nieuwe voorlichtingscampagne hebben zij een aantal kunstenaars bereid gevonden om belangeloos een anti-bont-motief te maken. Naast Jan Wolkers, Jos Collignon en Co Westerik hebben ook Thé Tjong Khing, Martin Lodewijk, Hein de Kort en Eric Schreurs aan het project meegewerkt. Hun werk is op t-shirts gedrukt die voor 30 gulden in verschillende maten te koop zijn (drie shirts voor 75 gulden). Niet duur dus en je steunt er nog een goede zaak mee ook. Meer informatie bij de Bont voor Dieren in Leeuwarden, 058-151628. (ML)

Dat reklamewerk niet per definitie ongezien in de prullenbak gedumpt hoeft te worden meldden we al eerder. **De zaak 24/48** (uitgegeven door PTT Post en de Nederlandse tijdschriften-uitgevers) is hiervan een nieuw bewijs. In dat boekje (formaat 23x30) legt PTT Post uit dat zij in de toekomst garant staat voor een tijdige bezorging van alle periodieken. Hetzij binnen 24 uur, hetzij binnen 48 uur; de zaak 24/48 dus. In het reklamewerk staat een 19 platen tellend verhaal van Ruud Ronteltrap dat met vlotte klare-lijnen door Teun Berserik op papier is gezet. Kern van het verhaal is het voornemen van de 'vrije jongens' Stand ('Handel is oorlog') om een aandeel in het postverkeer te veroveren. Darbij hebben zij echter buiten Joop Skoep (sterverslaggever van De Laatste Lichting) en de alerte waakhond Misfit (die graag en veel slaapt) gerekend. Naar verluid was de totale oplage (40.000 stuks) in een mum van tijd 'uitverkocht', maar de echte nieuwsgierige weet wellicht nog ergens een exemplaar los te peuteren. (ML)

Thorgal zal binnenkort een primeur meemaken: het zal het eerste Europese beeldverhaal zijn dat in de Sovjet-Unie gepubliceerd zal gaan worden. De transactie is recentelijk afgesloten. De schaduwen zijn echt voorbij... (CB)

Onlangs maakten we melding van de publicatie van een erotische strip van Aloys Oosterwijk in het Spaanse blad Totem. Welnu, hij is niet de enige Nederlander. **Ben Jansen** heeft voor Totem eveneens enige erotische strips op stapel staan. Een eerste komisch verhaal met erotische lading (of erotisch verhaal met een komische ontlading) is reeds verschenen en hierbij drukken we ook wat af. Overigens is Ben Jansen ook bezig met iets voor ZozoLala. Volgende keer hoort u meer. (CB)

Jansen

Stripwinkel Panda in Den Haag bestond op 4 juli j.l. precies 20 jaar, stripgalerie Panda bestond die dag 10 jaar, en zoals bij ieder lustrum werd dat gevierd met een bijzondere stripuitgave, speciaal voor klanten en relaties. Deze keer betreft het een uitgave van het laatste Eric de Noorman-verhaal *De vrouw in het blauw* in nostalgische oblong-uitvoering, gedrukt op 'krantepapier'. Op het eerste gezicht ziet het er bedrieglijk ouderwets uit, maar bij nadere lezing blijkt het juist een uiterst moderne uitgave te zijn. Niet omdat het een verhaal is uit 1985 (het verscheen oorspronkelijk in Wordt Vervolgd Presenteert), maar omdat het hele boekje geproduceerd is met behulp van computers. De tekeningen werden uiteraard op ambachtelijke wijze gemaakt door Hans Kresse, maar voor deze uitgave werden tekst en tekeningen gescand, waarna met behulp van Apple-computers de teksten werden gelezen en gecorrigeerd en de tekeningen via het beeldscherm werden geretoucheerd. Het geheel werd digitaal opgeslagen op een optische harde schijf, waarna het direkt op film werd uitgedraaid. Voor de liefhebbers staat het allemaal nog wat uitgebreider vermeld in het kolofon van het boekje. Dat mag allemaal erg veel moeite lijken voor een strip van 20 stroken (ook al omdat het helemaal niet opvalt dat er al die moeite voor gedaan is), maar dit was natuurlijk nog maar een oefening voor het grote werk. Omdat retoucheren sneller, beter en veiliger gaat per computer is deze werkwijze vooral tijdbesparend bij het bijwerken van strips waarvan het originele tekenwerk niet meer

(onbeschadigd) bestaat. Echt opmerkelijke resultaten mogen we dan ook verwachten bij de integrale Bommel-reeks, waarvan binnenkort de eerste delen verschijnen bij Panda.
Wat *De vrouw in het blauw* betreft: zoals gezegd is de uitgave niet te koop. Speciaal voor de donateurs van De Kressekring is er echter een licentie-uitgave verschenen, in twee uitvoeringen: 250 exemplaren in nostaligsche uitvoering (oblong, geniet, krantepapier) voor ƒ 12,50 en 80 exemplaren in een luxe uitvoering ƒ 100,00. Hoe je donateur wordt? Door De Kressekring minimaal ƒ 50,00 te doen toekomen. Meer informatie: Stichting De Kressekring, Heussenstraat 72, 2023 JS Haarlem, of stripwinkel Panda. Het is overigens de bedoeling in de toekomst een tijdschrift uit te gaan geven en om vaker bijzondere uitgaven te realiseren, die alleen voor donateurs bestemd zijn. (PK)

Kresse

En het gaat maar door met die jubilea. Zo bestaat **stripwinkel Sjors** in Dordrecht alweer 15 jaar. Het Stripfestijn op het Scheffersplein en de Mattotti-expositie (zie Agenda) vinden plaats ter opluistering van het feit dat Sjors al anderhalf decennium het stripverhaal promoot. En zo verschijnen er binnenkort ook drie bijzondere uitgaven van uitgeverij Sjors. Om te beginnen een Mattotti-katalogus van 64 pagina's in kleur met een overzicht van zijn strips, illustraties en schilderijen. Het wordt drietalig boek van 20 bij 20 cm. in kleur, met een halftransparant stofomslag en met een voorwoord van Joost Swarte voor een prijs van ongeveer ƒ 49,50. Er verschijnt ook een genummerde en gesigneerde editie (150 stuks).

Verder verschijnen op het Stripfestijn (19 augustus) twee stripboeken. Om te beginnen een mini-boekje van Sjors, voorzitter van de Rebellenclub door Frans Piët (zoals we al kennen van eerdere uitgaven) en een album met Kresse's laatste drie Vidocq-verhalen (zie verder StripVoorspelling week 34).
Tot slot is er ook een speciaal speldje gemaakt, dat ontworpen is door Robert van der Kroft (zie illustratie). Het zal voor slechts ƒ 4,95 te koop zijn en je krijgt het zelfs gratis bij aankoop van minimaal 25 gulden aan strips bij Sjors. (PK)

STRYPTOGRAM

De uiterste inzendtermijn voor de oplossingen van het Stryptogram uit ZozoLala 50 nadert! Inzendingen die na **1 september** binnenkomen op het redaktieadres worden niet meer meegeteld. Gezien het kleine aantal inzendingen tot nu toe zijn de kansen om een van de drie exemplaren van het nieuwe Zeer Luxe-album (meer info in ZL 53) te winnen niet gering, zelfs voor wie niet alle oplossingen goed heeft. Zet je naam en adres op de oplossing (niet alleen op de envelop) en stuur die naar:

ZozoLala, Biezenstraat 151, 6541 ZS Nijmegen

Dat is tevens het adres voor alle oplossingen van de **TelefoonToestelTekenstijlTest** uit ZozoLala 50, waar we tot nu toe nog geen enkele inzending voor hebben mogen ontvangen. De inzender met de meeste goede oplossingen wint een levenslang abonnement op dit blad. Ook deze inzendingen moeten uiterlijk 1 september binnen zijn. Alle oplossingen worden gepubliceerd in ZozoLala 53.

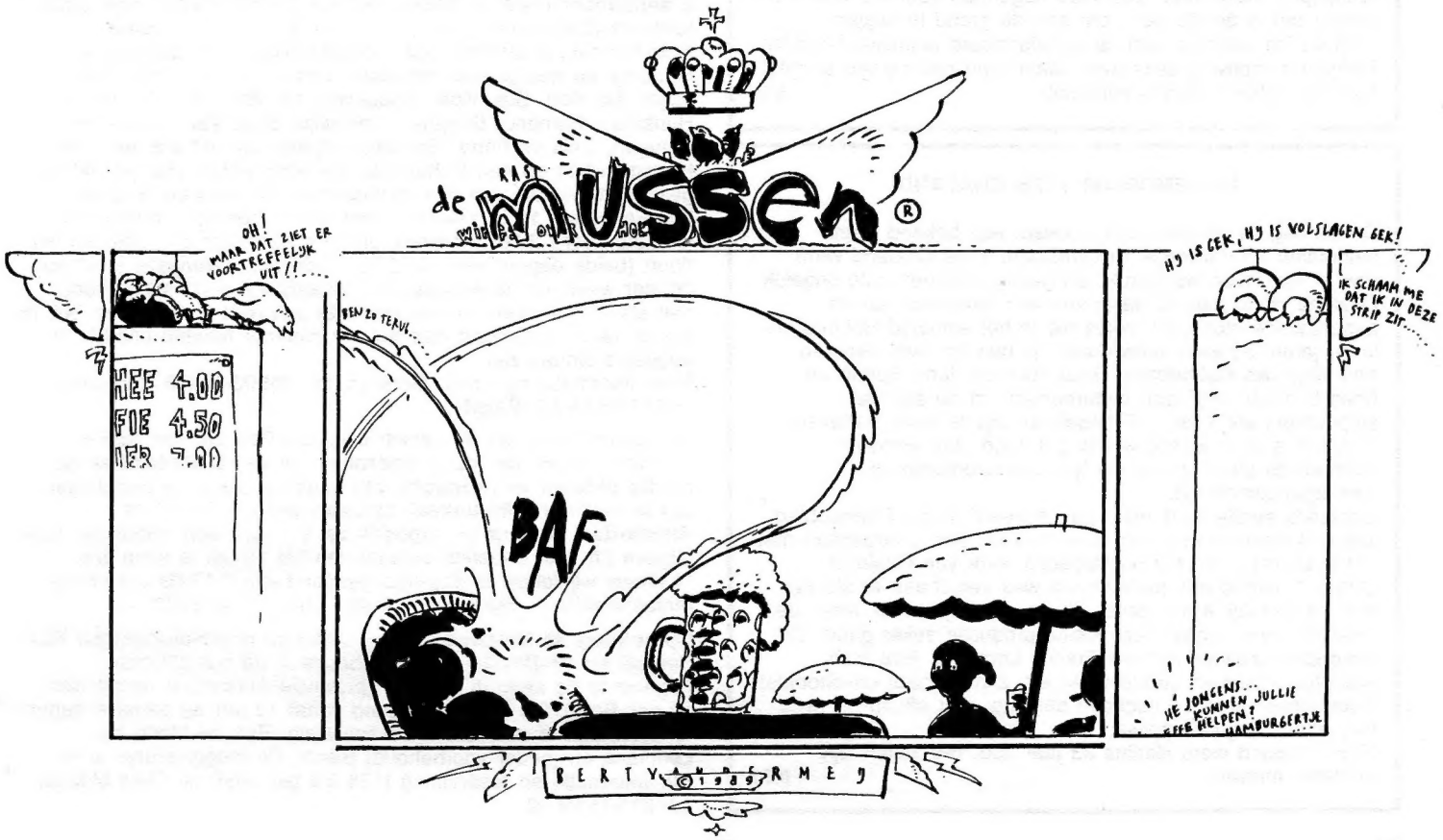

Vanwege plaatsgebrek moesten PostService en Oude Nummers in dit nummer vervallen, maar alles blijft natuurlijk wel gewoon te bestellen (zie een vorig nummer). Maar let op: **ZozoLala 50** kost *f* 4,50, iets meer dan gebruikelijk omdat het een bijzonder (dik) nummer is.

IN MEMORIAM JACQUES LOB

Op 24 mei j.l. overleed, op 58-jarige leeftijd, Jacques Lob. Hij werd in Nederland vooral bekend door zijn samenwerking Rochette (*De ijstrein*), maar hij schreef ook scenario's voor tekenaars als Gotlib, Goetzinger, Druillet (*Delirius*), Forest en Pichard (*Blanche Epiphanie*). Hij was een van de eersten die het belang van het verhaal en de plot in de strip onderkende. Het vervolg op *Delirius*, waaraan hij werkte, heeft hij niet meer kunnen voltooien. (PK)

IN MEMORIAM GEORGES DARGAUD

Op 18 juli j.l. is Georges Dargaud op 79-jarige leeftijd overleden.
Met het door hem uitgegeven weekblad Pilote begon in 1958 een nieuwe periode in de geschiedenis van de Franse strip. In tegenstelling tot de Belgische bladen Robbedoes en Kuifje (die tot dan toe de markt beheersten) richtte Pilote zich op een meer volwassen publiek. Bij de concurrentie weggekochte mensen als Goscinny en Charlier hadden bij Pilote meer ruimte voor hun (vaak onorthodoxe) ideeën. Onder hun hoofdredaktie begonnen tekenaars en scenaristen als Giraud, Bretecher, Alexis, Dionnet, Druillet en Reiser aan hun loopbaan. Begin jaren zeventig verlieten veel tekenaars en scenaristen het blad omdat Goscinny regelmatig verhalen afwees omdat die te politiek of sexueel getint zouden zijn, en richtten zelf bladen op als L'Echo des Savanes en Metal Hurlant. Het commerciële succes van Dargauds uitgeverij was met series als Olivier Blunder, Asterix en Lucky Luke echter verzekerd.
Maar in de jaren tachtig zag Dargaud zijn bedrijf langzaam teruglopen. Nog meer tekenaars begonnen voor zichzelf, een poging om in de VS een voet aan de grond te krijgen mislukte en onlangs nam de gedeformeerd katholiek Dourdan Dargauds uitgeverij zelfs over. Maar toen had hij wel al meer dan tien miljoen albums verkocht. (ML)

IN MEMORIAM YVES CHALAND

Donderdag 19 juli jongstleden kwam een bekend Frans stripmaker en ontwerper te overlijden: Yves Chaland werd ruw uit het leven weggerukt als gevolg van een auto-ongeluk. Chaland stond aan de basis van een herleving van de zogenaamde atoomstijl, zoals die in het stripblad Robbedoes in de jaren '50 werd ontwikkeld. Hij had zijn hart verloren aan strips als Robbedoes, Guus Slim en Jerry Spring en heeft bewuste pogingen ondernomen om de stijl van stripmakers als Tillieux, Franquin en Jije te doen herleven. Chaland is daar wonderwel in geslaagd. Zijn verhalen ademen de sfeer uit van de typische avonturen uit eerdergenoemde tijd.
Chalands eerste werk werd gepubliceerd in het Franse blad Métal Hurlant en nog lang daarna is dit blad doorgegaan met het publiceren van het nostalgische werk van Chaland.
Omdat Chaland een perfectionist was verscheen er slechts een betrekkelijk klein aantal albums van zijn hand, maar de kwaliteit ervan maakt deze kleine productie zeker goed. Zijn bekendste creaties zijn wel Freddy Lombard, Bob Fish, Adolphus Claar en de kleine Albert. Zijn (eertijds onvoltooide) Robbedoes-verhaal verscheen onlangs -met afloop- in twee luxe-albums bij Champaka.
Yves Chaland werd slechts 33 jaar oud. We zullen zijn verhalen missen. (CB)

AGENDA

Museum Flehite te **Amersfoort** en museum 'Dit is Betlehem' te **Gorinchem** organiseren twee exposities onder de titel **De curieuze wereld van Heer Bommel en Tom Poes**. In Amersfoort komen o.a. Marten Toonder, de geboorte en ontwikkeling van de strip en zijn hoofdrolspelers, verkoop- en reklamemiddelen en film en toneel aan bod. In Gorinchem zijn dat de woonplaats van heer Bommel en Tom Poes, het Donkere Bomenbos en de Zwarte Bergen met hun bewoners en het miniatuurstadje Rommeldam.
De expositie in Museum Flehite is nog te zien **t/m 9 september** aan de Breestraat 80 te Amersfoort. Open: dinsdag t/m vrijdag 10-17 uur, zaterdag en zondag 14-17 uur. Info: 033-619987.
De tentoonstelling in 'Dit is Betlehem', aan de Gasthuisstraat 25 te Gorinchem, is nog **t/m 23 oktober** te bezichtigen. Woensdag t/m zondag 14-17 uur. Info: 01830-32832.

Galerie Witt, Groenmarkt 125 in Dordrecht, presenteert van **28 juli t/m 19 augustus** een **Mattotti**-tentoonstelling. (zie ook het interview elders in dit nummer). Er verschijnt ook een katalogus (zie PB). Galerie Witt is open van woensdag t/m zondag van 12 tot 17.30 uur.
Dezelfde Mattotti-expositie is vanaf **7 september tot half oktober** te zien bij **Galerie Lambiek**, Kerkstaat 78, 1017 GN Amsterdam.

De rondreizende **Don Lawrence**-expositie is van **11 tot 26 augustus** te zien in Taveerne Ter Merwe aan het Scheffersplein in **Dordrecht**.

Op **zondag 19 augustus** is het hopelijk mooi weer, want dan vindt in Dordrecht vanaf 11.00 uur weer de openlucht-stripbeurs plaats onder de naam **Stripfestijn op het Scheffersplein**. Er komt een groot aantal tekenaars signeren (Van der Kroft, Plijnaar, Van Die. Piët, Swarte, Pontiac, Lawrence, Heuvel, Lodewijk, Kuijpers, De Smet, Dany, Brugman, Windig en De Jong, Matena, Weyland, Geerts, Bosschaert, Oosterveer, Ritstier, Ferry, Yaack en waarschijnlijk een hoop Donald Duck-tekenaars), er zijn exposities van werk van Don Lawrence en Lorenzo Mattotti, een strip-modeshow, een stripveiling, een verkleedwedstrijd, een springkasteel, de 'Hé-lees-je-mee-show' en verschillende straattoneel- en muziekgroepen. En ZozoLala is er natuurlijk ook. Het Scheffersplein ligt op loopafstand van het station en is uiteraard gratis toegankelijk. Voor meer informatie: Sjors, tel. 078-142012 of 078-310800.

Het **5e Brabants Stripspektakel** vindt op **zaterdag 1 en zondag 2 september** plaats in **Valkenswaard**. Hoofdattraktie is de grote ruilbeurs (250 meter stands, ZozoLala is er ook) en verder zijn er stripveilingen, tekenfilms, een tentoonstelling over 'displays' en natuurlijk de nodige striptekenaars: Van der Kroft, Voges, De Jager, De Kort, Bus, Kolk, Oosterwijk, De Wit, De Boer, Leever, Hausman, Egmond, Brugman, Lodewijk, Briel, Van Haasteren, Vervoort, Sels en Ferry. Speciale uitgaven zijn dit jaar een fles Hausman-bier en een Robert van der Kroft-t-shirt. Het geheel is gesitueerd in een zaal van sportcentrum Valkencourt, Pastoor Heerkensdreef 15 in Valkenswaard (prima bewegwijzering). De toegang kost f 2,50 (kinderen tot 1,5 meter slechts f 1,00) en het duurt (beide dagen) van 10.00 tot 17.00 uur. Overigens is er ook dit jaar weer een tekenwedstrijd gekoppeld aan dit evenement, met als thema "dieren in de strip". Er zijn twee kategorieen (tot 18 jaar & 18 en ouder) en inzendingen hiervoor moeten uiterlijk 31 augustus binnen zijn.
Meer informatie bij Johan Gerlings, tel. 04902-16473 (Nederland) of 011/66.14.73 (België)

Ter gelegenheid van de verschijning van Bert van der Meij's nieuwste album, **De mens Boeroebi**, zal van **3 september tot medio oktober** een expositie van originele platen te bezichtigen zijn in **Mulliners Wijnlokaal**, Lijnbaansgracht 266-267 te **Amsterdam**. Tijdens de expositie zal hier ook een exclusieve luxe uitgave (in zeer beperkte oplage) van het album te koop zijn. Mulliners wijnlokaal is dagelijks geopend vanaf 17.00 uur en de tentoonstelling is gratis toegankelijk. Info: 020-279782.

Op **zondag 30 september** organiseren de jeugdverenigingen KLJ-Beerzel en 13+Beerzel een **stripbeurs** in de parochiezaal (tegenover de kerk) in **Beerzel** (provincie Antwerpen, naast Heist-op-den-Berg). De zaal is geopend vanaf 13 uur en behalve een ruilbeurs zijn er ook tekenaars aanwezig: Bob de Moor, Hec Leemans en (onder voorbehoud) Berck. De toegangsprijs is 40 Bfr. Informatie en reservering (125 Bfr per tafel) bij Chris Meuris, tel. 015/75.24.72.

Week 39 - 24 t/m 30 september

[DE BESTE VERHALEN VAN] DONALD DUCK 64: Donald Duck als hondevanger (Barks) Big Balloon; 6,75/145
BLUEBERRY 29: De meedogenloze achtervolging (Wilson/Charlier, Corteggiani) Novedi; 9,95/190. *Charliers laatste verhaal, voltooid door Corteggiani. Vervolg op De helse trein.*
DE KINDEREN VAN DE WIND 1: Het meisje in het want (Bourgeon) Big Balloon; 9,95/195. *Herdruk in slappe kaft.*
DE KINDEREN VAN DE WIND 2: Het gevangenisschip (Bourgeon) Big Balloon; 9.95/195. *Idem. Een prima intiatief!*
SLAINE 1: De gehoornde god (Mills/Bisley) Arboris; 8,95/180 en 16,95/340 gekart. *Avonturen van een legendarische Keltische krijger à la Storm/Huurling/Conan. Groot succes aan de overkant van het Kanaal.*

Verder verschijnt in september

BILLY THE CAT 1: In de huid van een kat (Colman/Desberg) Dupuis; 5,95/110
BLOED! 1 (Russell, Hampton/Barker) Sherpa; 19,90/398. *"Tapping the Vein." Stripbewerkingen van Clive Barkers horrorverhalen, in dit deel door P. Craig Russell en door Scott Hampton.*
GULLY 5: Bella en Whisty (Dodier/Fournier) Dupuis; 7,95/145
JEREMIAH 15: Alex (Hermann) Dupuis; 7,95/145. *Wordt momenteel voorgepubliceerd in Sjors en Sjimmie Stripblad.*
[SHERPA 8:] JOGED BUMBUNG (Pinelli) Sherpa; 12,50/250 zw-w. *Het eerste in een reeks semi-autobiografische verhalen van de Henry Miller van het stripverhaal, die wij al in ZL 37 presenteerden als Het Talent!*
[SHERPA 9:] DE MENS BOEROEBI (Van der Meij) Sherpa; 12,50/250 zw-w.
[SPOTLIGHT:] JEREMIAH 15: Alex (Hermann) Dupuis; 14,95/275 gekart.
[VRIJE VLUCHT:] BEELD VAN AMOK 2 (Conrad) Dupuis; 19,95/375 gekart.
[ZWARTE REEKS:] 11.000 ROEDEN, Sombrero; 14,50/265
[ZWARTE REEKS:] 1001 NACHTEN VAN STELLA, Sombrero; 14,50/265
[ZWARTE REEKS:] KLINIEK DER LUSTEN, Sombrero; 14,50/265
[ZWARTE REEKS:] SEX EN CRIME, Sombrero; 14,50/265

Niet aangekondigd, maar toch verschenen.

AGENT 212: Kip, koek en ei (Kox/Cauvin) Dupuis; 7,50/130
ARSENE LUPIN: 813, het dubbelleven (Geron/Duchateau) Lefrancq; 7,95/160
DE AVONTUREN VAN PA PINKELMAN (Voges/Bomans) Amber; 19,90 zw-w oblong. *Te koop in de gewone boekhandel.*
DE AVONTUREN VAN TANTE POLLEWOP (Voges/Bomans) Amber; 19,90 zw-w oblong.
BEVERPATROELJE 19: Twintig miljard onder de aarde (Mitacq) Dupuis; 7,50/130. *Waar??*
CANDID CAMERA (Manara) Loempia; 16,90/300. *Erotische verhalen. Helaas in zwartwit, want de kleuren waren prachtig.*
CARTOON AID 2 (diversen) Cartoon Aid; 35,00/720. *Zie PB.*
[CASANOVA REEKS 1:] NEDERLAND-ITALIË (Passolini/Hammer) Scala Erotic Collection; 14,50. *Voetbalporno.*
[COLLECTIE CHARLIE 38:] DE STEEL ANGELS 1: De Abessijnse roos (De la Fuente/Mora) Dargaud; 7,95/160
[COLLECTIE PRESTIGE:] DE WATERS VAN DODEMAAN 4: De ogen van Niklaas (Adamov/Cothias) Glenat; 24,95
DAN COOPER 38: Spookpiloten (Weinberg) Dargaud; 7,95/160
DOUWE DABBERT 15: Het bedrog van Balthasar (Wijn/Roep) Big Balloon; 7,50/145 en 15,95/345 gekart.
ERIC DE NOORMAN: De vrouw in het blauw (Kresse) Panda/De Kressekring; 12,50 en 100,00 luxe. *Zie PrullenBak.*
[FOLLIES PLUS 3:] HONINGPOTJE, EEN AVOND ALLEEN (Manara) Loempia; 21,90/395 gekart. *Geïllustreerd verhaal.*
IJZEREN HARTEN (Chaland/Yann) Champaka; 150,00. *Luxe uitgave van twee boekjes in cassette, met in één boekje het onvoltooide Robbedoes-verhaal, het andere is een soort prentenboek met het einde van het verhaal (echter zonder R&K).*
KNUDDE 29: Typisch Knudde (Toon) De Vrijbuiter; 6,95
KATAMAROM 20: De dubbelganger (Gos, Walt) Dupuis; 7,50/130
MET DE FAMILIE DOORZON OP VAKANTIE (De Jager, Windig & De Jong, Stevenhagen, Watterson) Big Balloon; 9,95/200. *Dik vakantieboek met oa. Doorzon, Prut Pruts, Heinz en Casper (sic!) & Hobbes.*
MINIMENSJES 26: Reis tussen 2 werelden (Seron) Dupuis; 7,50/130
PAPYRUS 13: Het labyrint (De Gieter) Dupuis; 7,50/130
DE PARTIZANEN 1: Nocturnes (Magnus) Loempia; 16,90/300 zw-w
THE PONTIAC REVIEW 1 (Pontiac) Het Raadsel; 29,90. *Eerste van 8 delen van het komplete werk van Pontiac, inklusief een poster met kleuren-illustraties.*
SJEF VAN OEKEL 5: Sjef van Oekel breekt door (Van den Boogaard/Schippers) Big Balloon; 9,95/180 en 17,95/395 gekart. *Steeds meer chaos, steeds meer seks, steeds minder leuk.*
[SPOTLIGHT:] BERTHET 3: Koffiekleurtje (Berthet) Dupuis; 14,95/275 herdruk
[SPOTLIGHT:] BERTHET 4: Amerika (Berthet/Andreas) Dupuis; 14,95/275 herdruk
[SPOTLIGHT:] BERTHET 7: Koud Vuur (Berthet/Bocquet, Rivière) Dupuis; 14,95/275
SUSKE EN WISKE FAMILIESTRIPBOEK (Diversen) Standaard; 9,95/199
SUSKE EN WISKE: Het Spaanse Spook (Vandersteen) Richard; 200,00. *Komplete en onverkorte uitgave (71 p.) van de originele versie uit 'Ons Volkske', in Blauwe Reeks-uitvoering. Genummerde oplage van 400 exemplaren. Alleen verkrijgbaar bij stripwinkel Richard in Amsterdam.*
VANDERSTEEN COLLECTIE 9: Suske en Wiske (Van Hooydonk) 't Vlaams Stripcentrum; 3,50/60. *Een van de meer interessante deeltjes. Achtergronden bij het oeuvre van Vandersteen.*
VANDERSTEEN COLLECTIE 10: Ons Volkske (Van Hooydonk) 't Vlaams Stripcentrum; 3,50/60
VLOTVETTER EN VAN KRAMPEN 2: Crapuul (Immerzeel) Vrijbuiter; 7,95. *Gags uit Aktueel.*
VROUWEN IN 'T WIT 7: Je lach of je leven (Bercovici/Cauvin) Dupuis; 7,50/130
[VRIJE VLUCHT:] DE 27ste LETTER (Will/Desberg) Dupuis; 19,95/375. *Goeie strip.*

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Nijmegen. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIEN:
Postbank giro 3253937 en Amro Bank rekeningnr. 44.06.30.959 ten name van Stichting Zet.El te Nijmegen

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost f 18,00, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost f 30,00. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op bovenstaand giro- of bankrekeningnummer, met vermelding van: *Abonnement ZL mjv. nr.....*

FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 18,00 (1 YEAR) OF F 30,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, BIEZENSTRAAT 151, 6541 ZS NIJMEGEN, HOLLAND

Druk: SSN Nijmegen **Oplage:** 7000 ex.

REDAKTIE:
Carl Bieker, Mike Leenders, Wiel Weijers en Ton van der Wielen

VORMGEVING EN OPMAAK:
Marije Bijl, Peter Kuipers en Sigge Stegeman

VASTE MEDEWERKERS:
Michel Clessens, Paul van Gremberghen, Inktvis-Prutdukties, Peter Leysen, Bert van der Meij, Mat Schifferstein, Hedy Stegge en Kees Verhulst

MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Pierre-Marie Jamet, Volker Hamann, Roland Mietz, Philippe Morin, Jens Nielsen, Dominique Poncet en Florence Roman

©1990
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: Biezenstraat 151, 6541 ZS Nijmegen, NL

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgever opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl/Bfr. Het kursieve kommentaar is van de ZozoLala-redactie.

Week 32 - 6 augustus t/m 12 augustus

ALFRED J. KWAK 3: Professor Paljas (Siepermann/Bacher, Van Veen) Standaard; 7,95/145
BAKELANDT 49: De wolvenmeester (Leemans) Standaard; 5,95/110
[DE BESTE VERHALEN VAN] DONALD DUCK 2: Donald Duck als cowboy (Barks) Big Balloon; 6,75/145. *Een herdruk dus, nog steeds de moeite waard.*
FAMILIE FORTUIN 2: Burengerucht (De Wit/Straatman) Big Balloon; 7,50/145. *Pracht staaltje van Nederlandse humor, nu terecht in een eigen serie.*
KIEKEBOE 48: Black out (Merho) Standaard; 5,95/110
KIEKEBOE 19,20,24,30 (Merho) Standaard; 5,95/110. *Herdrukken.*
LUCIUS ET LUCIA: De secreto gladiatorum (Vandersteen) Standaard; 16,95/295 gekart. *Suske en Wiske's "Het geheim der gladiatoren" in het Latijn.*
NERO 113: De man van Europa (Sleen) Standaard; 5,50/99
ROBERT EN BERTRAND 87: Leer om leer (Van Riet) Standaard; 5,50/99
VERZAMELDE WERKEN VAN MOEBIUS 5: Een keiharde knaap (Moebius) Arboris; 24,95/495 gekart. *De Erectomaan, eerder -in zwartwit- verschenen in Oberons Auteurreeks.*

Week 33 - 13 augustus t/m 19 augustus

DAN COOPER SPECIAL 2 (Weinberg) Lombard; 12,50/240. *Omvat de delen 1, 2 en 5.*
DE NACHTMERRIE VAN EEN MARIONET 1: Vittorio (Jokal) Arboris; 8,95/180 en 16,95/340 gekart. *Nederlands debuut.*
STRIPTRIO SPECIAL 1 (diversen) Lombard; 12,50/240. *Drie albums in één, te weten Chlorophyl 10, Ed en Ad 1 en Hugo 4.*

Week 34 - 20 augustus t/m 26 augustus.

DONALD DUCK POCKET 49: Wie het laatst lacht..., Big Balloon; 6,75/145
PRINS VALIANT 47 (Murphy) Semic Juniorpress; 7,95/160
SJORS: 67 vrolijke vertellingen (Piët) Sjors; 35,00 zw-w gekart. *350 exemplaren, genummerd en gesigneerd, met gags uit Panorama (1948-1953). Formaat 10 x 14 cm. Zie ook PrullenBak.*
STRIPJAARBOEK 1990, Arboris; 19,95/395 zw-w
VIDOCQ: De gedoemden (Kresse) Sjors; 14,95 zw-w en 34,95 zw-w gekart. *De laatste 3 -in Eppo Wordt Vervolgd gepubliceerde-avonturen van Vidocq. Zie ook PrullenBak.*
DE WONDERSLOFFEN VAN SJAKIE 20: De plaaggeest (Gillatt/Baker) Big Balloon; 6,75/145

Week 35 - 27 augustus t/m 2 september

DE FAMILIE DOORZON 14: Het Doorzon-gegeven (De Jager) Big Balloon; 8,95/180 en 17,95/315 gekart. *De hele familie bij Emiel op de sofa.*
MICHEL VAILLANT 47 (Graton) Novedi; 4,95/90. *Prijsactie album van de maand. Whatever ze daarmee bedoelen.*
NORBERT EN KARI 1: Het huis van de kloon (Godard) Arboris; 7,95/160

Verder verschijnt in augustus

[DETECTIVE REEKS 8:] FANTOMAS, Dargaud; 7,95/160
DIKKE HAGAR 4 (Browne) Arboris; 14,95/295
DONALD DUCK ALBUM 6, Loeb; 5,95/110
ELFQUEST 21: Het net van de wraak (Pini/Pini) Arboris; 6,95/140. *De eerste aflevering van een nieuwe reeks avonturen.*
[FOLLIES PLUS 5:] BéBERT (De Peretti) Loempia; 21,90/395 gekart.
GARFIELD ALBUM 23 (Davis) Loeb; 5,95/110
GORILLA KRONIEKEN 1: Apen in Antwerpen (Linssen/Smit-le-Benedicte) Himalaya; 16,90/300 gekart.
JENSEITS 2: De wraak van Astralcanis (Liszt) Loempia; 16,90/300 gekart. *Persiflage op de 'filosofische' werken van Moebius.*
JESS LONG 15: Channel Fist (Piroton) Dupuis; 7,95/145
MACCOY 16: De geest van de Spanjaard (Palacios) Dargaud; 7,95/145
MUNRO 3: De blauwe bloemen van Ha-Ta-Men (Griffo/Di Giorgio) Dupuis; 14,95/275
ORSON 3: Op de boerderij (Davis) Loeb; 5,95/110
ROBBEDOESALBUM 197, Dupuis; 18,50
ROOIE OORTJES (Dany/div.) Torpedo; 9,95/195. *Wekelijks verschenen in Aktueel, vervolg op Nou, nou...*
ROSSO STENTON 2: Twee druppels bloed in de sneeuw (Micheluzzi) Loempia; 16,90/300 zw-w
SANDRA BODYSHELLY 1: De zwarte kat, Loempia; 16,90/300 gekart.
URBANUS 27: De Jef Patatten-invasie (Linthout/Urbanus) Loempia; 5,95/110. *Urbanus in de rol van Badman.*

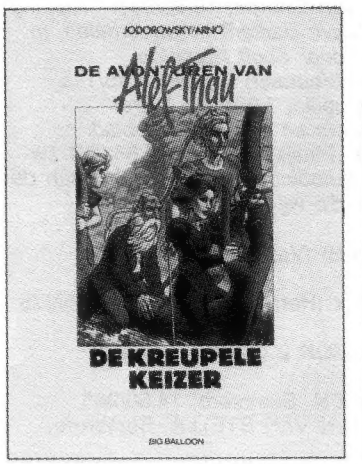

Week 36 - 3 september t/m 9 september

ALEF-THAU 5: De kreupele keizer (Arno/Jodorowsky) Big Balloon; 19,90/395 gekart. *Het langverwachte einde.*
[LUXE REEKS 21:] HET THEOREMA VAN BELL 3: De Oplossing (Schultheiss) Arboris; 24,95/495 gekart. *Laatste deel.*

Week 37 - 10 september t/m 16 september

BESSY NATUURCOMMANDO 19: Met huid en haar (Broeckx) Standaard; 5,50/99
DE BROKKENMAKERS 17: Speciaal commando (Denayer/Duchateau) Lombard; 7,95/145
CHICK BILL 57: Het rode konvooi (Tibet) Lombard; 7,95/145
CLAUDIA BRüCKEN 2: Een winter in Parijs (Oosterveer/Ritstier) Lombard; 8,95/160
DOMMEL 23: Dommel, geef het baasje eens een mooi pootje (Dupa) Lombard; 7,95/145
MARINE 8: De verdwenen prinses (Tranchand/Corteggiani) Lombard; 7,95/145
MENEER EDUARD SPECIAL 1 (Didgé) Lombard; 12,50/240. *Eerste drie delen van deze serie gebundeld.*
PARODIEREEKS 2: Stripspotters (Dany, Walthery e.a.) Arboris; 7,95/160. *Nu eens parodieën door de tekenaars zelf!*

Week 38 - 17 september t/m 23 september

LOTUSBLOEM 3: De vergeten koningin (Franz) Arboris; 7,95/160 en 16,95/340 gekart.
RODE RIDDER 134: De koningmaker (Verschuere) Standaard; 5,50/99
SUSKE EN WISKE 225: De Goalgetter (Vandersteen) Standaard; 5,50/99. *Mosterd na de maaltijd heet zoiets.*